

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกลไกในการดำเนินงาน เพื่อหาแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย งานเขียนที่ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญได้เรียบเรียงไว้ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญที่จะเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการดำเนินงานวิจัยและการตอบคำถามเพื่อให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงได้นำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยครอบคลุมเนื้อหาดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้
2. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม
3. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง
4. แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวของเกษตรกร
5. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตร
6. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม
7. บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลในการพัฒนาการเกษตร
8. บทบาทของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบล
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

แนวคิดในการเรียนรู้ ซึ่งว่าด้วยการพัฒนาคนและความสัมพันธ์ของการเลือกวิธีการเรียนการสอน ขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางร่างกายและจิตใจของคนในแต่ละช่วงอายุ ปัจจุบันสังคมเริ่มให้ความสนใจกับการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการชีวิตในระดับผู้ใหญ่มากขึ้น โดยผู้ใหญ่หรือผู้ที่มีวุฒิภาวะก็มีองค์ประกอบหลายอย่างเป็นตัวแปรสำหรับการเรียนรู้ที่จะได้ผลหรือไม่ได้ผลขึ้นอยู่กับประสบการณ์ตรงของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะทางจิตวิทยาและสังคมวิทยาจำเป็นต้องจัดให้การเรียนการสอนสอดคล้องกับพัฒนาตามระดับของวัย และอายุของผู้เรียน

1. ความหมายของกระบวนการเรียนรู้

ทิสนา (2545) กล่าวว่า การเรียนรู้ (Learning) มีขอบเขตที่ครอบคลุมความหมาย 2 ประการ คือ ในความหมายของ “กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process)” ซึ่งหมายถึงดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ และการเรียนรู้ในความหมายของ “ผลการเรียนรู้ (Learning Outcome)” ซึ่งได้แก่ความรู้ความเข้าใจในวาระต่างๆ ความสามารถในการกระทำ การใช้ทักษะกระบวนการต่างๆ รวมทั้งความรู้สึกหรือเจตคติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้หรือการใช้วิธีการเรียนรู้ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การเรียนรู้มีลักษณะเป็นทั้งผลลัพธ์อันเป็นเป้าหมายปลายทาง (Ends) และวิธีการนำไปสู่เป้าหมาย (Means) ซึ่งลักษณะทั้งสองเป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันและส่งผลกระทบต่อกัน หากบุคคลมีกระบวนการแสวงหาความรู้ที่ดีมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับตน บุคคลนั้นย่อมมีโอกาสที่จะเกิดความรู้ความเข้าใจในสาระหรือกระบวนการต่างๆ ได้อย่างกระจ่างถ่องแท้และลึกซึ้ง เกิดความรู้สึกหรือเจตคติไปในทางที่เหมาะสมและเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการกระทำหรือพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์

ลีลาภรณ์ (2541) ได้กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นการยกระดับความสามารถในการคิดวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ หาทางเลือกของการแก้ปัญหา การตัดสินใจเลือกทางเลือกในการแก้ปัญหาและสรุปบทเรียน เพื่อยกระดับสติปัญญาให้สูงขึ้นในการแก้ปัญหาและพึ่งตนเองและพัฒนาความรู้และทักษะในการจัดการกับปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นได้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง

อุทัย และ อรศรี (2540) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นด้วยวิธีการหลายแบบ ทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบการแลกเปลี่ยน ฯลฯ กระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายรูปแบบนี้ ส่งเสริมให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพเพราะมีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน ความสามารถความถนัดที่ไม่เท่ากันของผู้เรียนและผู้สอนแต่ละคน กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตนี้มีผลให้เกิดความเข้มแข็งได้ เนื่องจากมีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดค่านิยมแบบแผนของวิถีชีวิตบุคคลไปสู่รุ่นต่อไปได้ อีกทั้งยังพัฒนาศักยภาพในการดำรงชีวิต การทำมาหากิน การแก้ไขปัญหาให้แก่ผู้เรียนด้วย

โครงการวิจัยนี้นิยามความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า เป็นการที่บุคคลสามารถรับรู้และเรียนรู้ตลอดจนวิเคราะห์ในสิ่งที่ตนเองได้ประสบพบเจอวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพในแต่ละวัน ตลอดจนการสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้เพื่อถ่ายทอดให้กับกลุ่มต่อไป

2. ขั้นตอนและรูปแบบของการเรียนรู้

อรศรี (2549) กล่าวถึงขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลเพื่อพัฒนาขึ้นเป็นการเรียนรู้ในทางสร้างสรรค์ใหม่ ดังนี้

- 1) การรับรู้ (Reception) ขั้นตอนพื้นฐานที่บุคคลรับเอาข้อมูลข่าวสารจากแหล่งความรู้ที่หลากหลาย
- 2) การเข้าใจ (Comperchension) บุคคลสามารถมองเห็นถึงความหมาย และเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของข้อมูลที่ได้รับรู้มา
- 3) การปรับเปลี่ยน (Transformation) การเรียนรู้ที่แท้จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัวบุคคล ได้แก่ การเปลี่ยนวิธีคิด การเปลี่ยนพฤติกรรม ในสิ่งที่รับรู้ และเข้าใจแล้วเป็นอย่างดี เป็นการเปลี่ยนที่เกิดขึ้นจากการตระหนักรู้ ของบุคคลเอง

3. กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม

สีลาภรณ์ (2539) ได้อธิบายถึงลักษณะสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มหรือชุมชนไว้ดังนี้

- 1) เป็นกระบวนการที่เกิดจากสมาชิกกลุ่มหรือชุมชนได้ร่วมกันพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ ตั้งคำถาม หาคำตอบ หาแนวทางอื่นๆในการพึ่งพาตนเองและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง กระบวนการที่สมาชิกได้มาร่วมกันคิดและทำงานร่วมกันเท่ากับเป็นการยอมรับความเท่าเทียมกันของสมาชิกที่มาร่วมเรียนรู้ด้วยกัน เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมอง ได้มีประสบการณ์ของการทดลองในการพึ่งพาตนเองและการพัฒนาร่วมกัน
- 2) เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง กระบวนการเรียนรู้เป็นเรื่องของความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาในชีวิตจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดขึ้นได้จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางแก้ไขเมื่อได้แนวทางแก้ไขแล้ว สมาชิกก็นำกลับไปลงมือปฏิบัติ ซึ่งเป็นการกระทำของบุคคลหรือของกลุ่มก็ได้ แล้วแต่ว่ากรณีปัญหานั้น เป็นเรื่องที่ต้องการพลังกลุ่มหรือไม่ เมื่อมีการทดลองตามแนวทางที่ตกลงกันไว้ในกลุ่ม แล้วได้ผลเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นก็นำกลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกับกลุ่มเพื่อหาแนวทางแก้ไขต่อไปอีก กระบวนการคิด-ทำ-ทบทวนวิเคราะห์-ทำ จึงหมุนวนไป และส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่ม
- 3) การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง และเป็นการเรียนรู้ที่พยายามจะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงๆ การเรียนรู้จึงไม่ได้หมายความว่าเพียงการยกระดับสติปัญญาของคน แต่ยังหมายถึงการช่วยกันแก้ปัญหาของตนเองได้ อันเป็นผลให้เห็นเป็นรูปธรรม เมื่อสามารถช่วยกันแก้ปัญหาของตนเองได้ ความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะริเริ่มคิดค้นและหาทางเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนากลุ่มของตนเอง

4) การเรียนรู้และการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย เครือข่ายเป็นลักษณะความสัมพันธ์แนวราบมากกว่าแนวตั้ง ความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์เป็นเครือข่ายนี้คือการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและ/หรือระหว่างกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกันสม่ำเสมอแต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการ ไม่มีโครงสร้างอำนาจ เครือข่ายจึงมีลักษณะค่อนข้างหลวม จุบรวมของคนหรือกลุ่มที่เข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย มักจะได้แก่ การมีแนวคิดคล้ายคลึงกัน มีความสนใจหรือทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน

4. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้

พรทิพย์ และคณะ (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก สรุปได้ดังนี้

1) ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย

(1) ตัวผู้เรียน หรือตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียน ได้แก่ วุฒิภาวะ และความพร้อม ผลการศึกษาพบว่า การเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับระดับวุฒิภาวะของผู้เรียน นอกจากวุฒิภาวะแล้ว ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียนรู้ได้แก่ อายุ เพศ ประสบการณ์เดิม สมรรถวิสัย(capacity) ความบกพร่องทางร่างกาย การจูงใจ สติปัญญา อารมณ์

(2) บทเรียน และตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับบทเรียน ได้แก่ ความยากง่าย ความจำเป็นสำหรับชีวิตของผู้เรียน ความหมายหรือประโยชน์ ความยาว ความสอดคล้องหรือขัดแย้งกับความรู้เดิม

(3) วิธีเรียน วิธีสอน การเรียนรู้ต้องอาศัยเทคนิคที่ดีเหมาะสมกับผู้เรียนรู้

2) ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย

(1) วัฒนธรรม ความรู้สมัยใหม่อาจมีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกับวัฒนธรรมของผู้เรียน ทำให้เกิดการเรียนรู้ การประยุกต์หรือการไม่ยอมรับได้ทั้งสองทาง

(2) สังคม การสื่อสารการคมนาคม ทำให้เกิดการกระจายข่าวสารอย่างรวดเร็วทั้งข่าวสารที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้

(3) เศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมีผลต่อการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้เรียน

(4) การเมือง นโยบายหรือกฎระเบียบจากภาครัฐ บางครั้งเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ เช่น ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยว จนเกิดปัญหาสินค้าล้นตลาด เป็นต้น

จากแนวคิดดังกล่าว สามารถสรุปความหมายของ “กระบวนการเรียนรู้” ได้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความคิด ความเข้าใจ ความรู้สึกและการกระทำต่างๆ หลังจากได้รับข้อมูลต่างๆ ได้มีการฝึกฝนฝึกปฏิบัติจนมีความรู้ มีทักษะ มีประสบการณ์ แล้วนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ต้องเรียนรู้ ปรับตัว ในรูปแบบ วิธีการ หรือลักษณะที่แตกต่างกันออกไป เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ จึงมีขั้นตอน วิธีการและลำดับก่อนหลังที่ต่อเนื่องสัมพันธ์กัน การเรียนรู้ของบุคคลจึงเป็นกระบวนการ (Learning as a Process) ที่สามารถเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาและตลอดชีวิตของบุคคล นำแนวคิดกระบวนการเรียนรู้มาช่วยในการออกแบบการพัฒนาความคิดความสามารถของสมาชิกกลุ่ม เศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดการเรียนรู้และสามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่ม

วระวุฒิ (2540) กล่าวว่า กลุ่ม หมายถึง บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งเกิดจากการรวมตัวเพื่อเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน เช่น กลุ่มผู้สนใจปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ กลุ่มส่งเสริมอาชีพ เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้เรียกว่า กลุ่มไม่เป็นทางการ หรือกลุ่มธรรมชาติ กลุ่มอีกประเภทหนึ่งจัดตั้งขึ้นเป็นทางการมีกฎหมายรองรับ มีฐานะเป็นนิติบุคคล เช่น กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ สมาคม เป็นต้น

บัณฑุ (อ้างใน สุวรรณ, 2543) กล่าวถึงมิติเกี่ยวกับกลุ่มไว้ดังนี้คือ มิติทางธรรมชาติของกลุ่ม กลุ่มเกิดขึ้นจากความจำเป็นเพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้นถือได้ว่าเป็นสัตว์สังคม จำเป็นต้องอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว ครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่มนุษย์รู้จักการเข้ากลุ่ม ด้านสังคมจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นซึ่งอาจจะเป็นเครือข่าย โดยทั่วไปแล้วถ้าพิจารณาในประเด็นเกี่ยวกับวิวัฒนาการของกลุ่มมักจะเริ่มจากวัตถุประสงค์เดียวกัน เริ่มจากกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์ด้านสังคมก่อน จากนั้นเป็นวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจ แต่ก็ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในแต่ละพื้นที่ ในอดีตส่วนใหญ่เป็นการรวมกลุ่มทางสังคมและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการรวมกลุ่มตามความจำเป็นเช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มทำนา กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน กลุ่มเครือข่าย กลุ่มศาสนาและกลุ่มฌาปนกิจ เป็นต้น

พงษ์ศักดิ์ (2534) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการเกิดกลุ่มไว้ว่า กลุ่ม คือ หน่วยงานที่เล็กที่สุดในระบบสังคม ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่อย่างน้อยสองคนเป็นสมาชิก สมาชิกแต่ละคนมีสถานภาพตลอดจนบทบาทและหน้าที่ที่ต่างกัน แต่บทบาทและหน้าที่ของสมาชิกจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับผูกพันซึ่งกันและกัน ในระยะเวลาและในลักษณะที่ก่อให้เกิดกิจกรรมเป็นวัฏจักรของกลุ่ม เพื่อให้

บรรลุเป้าหมายเป็นสำคัญ การที่สามารถบ่งบอกหรือแยกลักษณะของกลุ่มออกได้ตามความหมายนั้นย่อมจะมีลักษณะเช่นนี้

1. กลุ่มจะต้องมีความสามัคคี ความเป็นปึกแผ่นเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวในส่วนที่เกิดจากมวลสมาชิก
2. กลุ่มย่อมต้องเกิดความสัมพันธ์ของบุคคลในกลุ่มหรือสมาชิก สมาชิกต้องมีโอกาสที่จะสร้างสรรค์ เรียนรู้จากผู้อื่น และทำงานร่วมกับผู้อื่น
3. มวลสมาชิกต้องมีความสามารถที่จะแสดงออกหรือทำงานร่วมกันที่จะนำกลุ่มเข้าสู่เป้าหมายได้

เบญจา (2531) กล่าวถึง ลักษณะสำคัญของกระบวนการกลุ่มไว้ดังนี้

1. สมาชิกมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
2. สมาชิกต้องมีการพบปะสังสรรค์กัน
3. สมาชิกต้องสามารถทำงานร่วมกัน โดยมีจุดหมายเดียวกัน
4. สมาชิกต้องมีการสื่อความหมาย มีการสื่อสาร และมีความสัมพันธ์ต่อกัน
5. สมาชิกต้องมีการยอมรับหรือปฏิเสธความคิดเห็นของกันและกัน
6. โครงสร้าง มีการประสานงานอย่างซับซ้อน
7. มีการตัดสินใจของสมาชิกเกี่ยวกับการดำเนินงานกลุ่ม
8. กิจกรรมของกลุ่มต้องมีการปลดปล่อยความเครียดของสมาชิก

สรุปได้ว่ากลุ่มโดยส่วนใหญ่มักจะเกิดขึ้นจากความต้องการในสิ่งที่เหมือนกันหรือมีวัตถุประสงค์เดียวกันซึ่งมารวมตัวกัน เพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกันและอาจรวมไปถึงการเกิดกลุ่มเพราะความจำเป็นในการดำรงชีวิต เนื่องจากว่ามนุษย์นั้นถือได้ว่าเป็นสัตว์สังคม จำเป็นต้องอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม โดยต้องมีการพึ่งพาอาศัยและเรียนรู้ร่วมกันจึงจะอยู่รอด ซึ่งการรวมกลุ่มอาจจะเริ่มจากกลุ่มเล็กๆ ดังเช่นกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงตำบลป่าสักที่มีวัตถุประสงค์และความสนใจที่จะน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประพฤติปฏิบัติเช่นเดียวกัน

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอด นานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และการปฏิบัติของประชาชนได้ในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว

ระดับชุมชนไปจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวให้ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีจิตสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้ความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547)

1. ความหมายของคำว่าเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficient Economy) เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย พระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ถือว่าเป็นมิติใหม่ทางความคิดด้านการพัฒนา รัฐบาลโดยหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ เช่น กรมการพัฒนาชุมชน ได้ยึดถือเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ และการพัฒนาประเทศไทย ในช่วงแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 จะดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงนี้

สุเมธ (2542) เลขานุการมูลนิธิชัยพัฒนา ได้สรุปความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงหรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ว่า หมายถึง “ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เรามีได้เป็นเจ้าของ” และ “เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือความสามารถในการดำรงชีวิตได้โดยไม่เดือดร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะตามอรรถภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พึ่งพณาการอยู่กับสิ่งใด”

วิทยา (2542) ได้สรุป ความหมายไว้ว่า ตามกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เป้าหมายหรือปรัชญาการดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตของคนไทยให้อยู่อย่างพอประมาณตน ทางสายกลาง มีความพอเพียงและพอดี โดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน สิ่งสำคัญต้องรู้จักพึ่งพาตนเองและทรัพยากรที่เรามีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ ก่อนจะไปพึ่งพาคืออื่น

หรือปัจจัยภายนอก หรือหมายถึง การที่อุ้มชูตนเองได้ให้ มีความพอเพียงกับตัวเอง ครอบครัว และชุมชน

ประเวศ (2542) ให้ความเห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้แปลว่า เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ผลิต ไม่ส่งออก ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค แต่หมายถึง การที่มนุษย์เรามีความพอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการ ด้วยกันได้แก่

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรต่อผู้อื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นและทำลายมาก
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียงได้แก่การรู้จักที่จะอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว เอื้อเพื่อประโยชน์ต่อการยังชีพ และทำมาหากินในชีวิตประจำวันได้ เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน เป็นต้น
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง คือ การที่ชุมชนสามารถรวมตัวกัน มีความสามัคคีต่อกันเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคง รวมตัวกันเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ซึ่งจะทำได้สามารถแก้ไข ปัญหาต่างๆ ได้อย่างง่ายดาย ส่งผลให้ชีวิตมีความสุขและมีสุขภาพที่ดี
5. ปัญหาพอเพียง มีการเรียนรู้สิ่งต่างๆ ร่วมกัน สามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง คือ การที่กลุ่มชนมีวิถีการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและรากฐานทางวัฒนธรรมของตน ซึ่งดำเนินชีวิตภายใต้รูปแบบของการมีวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับคนนั้นจะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบใดๆ ที่ร้ายแรงต่อคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคน เนื่องจากสิ่งเหล่านั้นล้วนเอื้อประโยชน์ต่อครองชีวิตของตนทั้งสิ้น
7. มีความมั่นคงเพียงพอ ไม่ใช่ขวบวบเดี๋ยวจน เดี่ยวรวยซึ่งเมื่อทุกอย่างเกิดความพอเพียง ก็จะเกิดความสมดุล คือ ความเป็นปกติและความยั่งยืน ซึ่งอาจจะเรียกในชื่ออื่นๆ ได้เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจสมดุล หรือเศรษฐกิจบูรณาการ เป็นต้น

กล่าวได้ว่าปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในทัศนะของประเวศ วะสี นอกจากเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ โดยอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในกระบวนการผลิตแล้ว ยังต้องครอบคลุมถึงแนวคิดด้านศีลธรรมและจิตใจไปพร้อมๆ กัน ซึ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงมิได้หลากหลาย เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งสามารถพึ่งพิงตนเองได้ รวมถึงน้ำซึ่งเป็นปัจจัยในการผลิตเป็นเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี

อภิชัย (2549) ได้กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นทั้งวิถีในการประกอบอาชีพ แต่ความลึกซึ้งของเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ที่การเป็นวิถีในการดำรงชีวิตที่จะนำไปสู่ชีวิตที่มีความทุกข์ลดน้อยลง หรืออีกนัยหนึ่งก็คือชีวิตที่มีความสุขเพิ่มขึ้น ดังนั้นเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นทั้งวิถีและวิถีในการดำรงชีวิตในแง่ของการเป็นวิถีในการประกอบอาชีพ จุดเน้นของเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ที่การมีภูมิคุ้มกัน เนื่องจากการมีภูมิคุ้มกันที่ดีจะช่วยให้กิจกรรมสามารถดำรงอยู่ได้ในลักษณะไม่เสียหายมากเกินไป ทำให้ไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจคาดเดาล่วงหน้าได้ หรือถ้าหากได้รับผลกระทบก็สามารถจะฟื้นตัวได้ในเวลารวดเร็วพอสมควร

2. หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง

กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (2546:41-42) กล่าวว่า การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบด้านและคุณธรรมประกอบวางแผนการตัดสินใจและการกระทำ มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วนดังนี้

1) กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกซึ่งระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยวิกฤติ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2) คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3) คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆ กันดังนี้

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

การที่มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมกับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4) เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้นต้องอาศัย ทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานกล่าวคือเงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วยความรู้ที่เกี่ยวกับ วิชาการต่างๆที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้านและความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้ เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

5) แนวทางการปฏิบัติผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมา ประยุกต์ใช้ คือการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

การปฏิบัติตนตามแนวเศรษฐกิจแบบพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สุมธ (2542) ได้ เรียบเรียงแนวทางปฏิบัติตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ไว้ดังนี้

1. ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในด้านที่ไม่จำเป็น ลดความฟุ่มเฟือยในการ ดำเนินชีวิตอย่างจริงจัง ดังพระราชบัญญัติที่ว่า “...ความเป็นอยู่ที่ดีต้องไม่ฟุ่มเฟือย ต้องประหยัด ในทางที่ถูกต้อง...”

2. ยึดถือการประกอบอาชีพที่ถูกต้อง สุจริต แม้อยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพ ก็ตามดังพระราชดำรัสที่ว่า “ความเจริญของคนทั้งหลาย ย่อมเกิดจากความประพฤติชอบและการ หาเลี้ยงชีพชอบเป็นหลักสำคัญ”

3. ละ เลิก การแก่งแย่งผลประโยชน์ และแข่งขันในการค้าขายประกอบอาชีพแบบต่อสู้ กันอย่างรุนแรง ดังอดีต ซึ่งมีพระราชดำรัสในเรื่องนี้ว่า “ความสุข ความเจริญ อันแท้จริงนั้น หมายถึงความสุข ความเจริญที่บุคคลแสวงหามาได้ ด้วยความเป็นธรรมทั้งในเจตนาและการ กระทำไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญหรือด้วยการแก่งแย่งเบียดเบียนมาจากผู้อื่น

4. ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางใช้ชีวิต หลุดพ้นจากความทุกข์ยากครั้งนี้โดยต้องขวนขวาย ใฝ่หาความรู้ให้เกิดรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ

3. ทฤษฎีใหม่ทางการเกษตร

ทฤษฎีใหม่ทางการเกษตรสำหรับเกษตรกร เป็นความสามารถในการจัดการและจัดสรร พื้นที่ โดยเฉพาะแหล่งน้ำ ดิน และกิจกรรมการเกษตรให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และความต้องการของเกษตรกร โดยนำเรื่องทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง : ฐานการผลิตความพอเพียงมาใช้ ในไร่ของตนเอง ซึ่งการผลิตการเกษตรสำหรับเกษตรกรในชนบทนั้น จะต้องทำการผลิตในลักษณะ พึ่งพาอาศัยทรัพยากรในไร่นาและทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ เน้นการพึ่งพาและผสมผสาน ภายในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเป็นการพัฒนาไร่นาสู่ความยั่งยืน

หลักการของทฤษฎีใหม่ 3 ขั้นตอน

ทฤษฎีใหม่ : ขั้นที่หนึ่ง การผลิตเป็นการผลิตให้พึ่งตนเองได้ ด้วยวิธีง่าย ๆ ค่อยเป็นค่อยไปตามกำลัง ให้พอมีพอกิน ไม่อดอยาก

- เป็นรูปแบบการทำเกษตรสำหรับเกษตรกรรายย่อย มีพื้นที่ทำ กินประมาณ 15 ไร่
- เกษตรกรสามารถทำ การเกษตรเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่พอกิน
- เกษตรกรทำ การผลิตข้าวไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก หากผลผลิตเหลือจึง

จำหน่าย

- เกษตรกรทำ การปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดในลักษณะปลูกพืชผสมผสาน เช่น ไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชไร่ และพืชผัก เป็นต้น

- มีแหล่งน้ำ (สระน้ำ) ในไร่นาสามารถเก็บน้ำไว้ใช้ได้ เมื่อมีการขาดแคลนน้ำ เช่น ฝนทิ้งช่วงในฤดูฝนและความแห้งแล้งในฤดูแล้ง

สัดส่วนการใช้พื้นที่ทำ การเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ ได้แก่ 30 : 30 : 30 : 10 ถ้าคิดตามสัดส่วนตัวเลขในพื้นที่ 15 ไร่ จะเป็นบ่อน้ำ 4.5 ไร่ นาข้าว 4.5 ไร่ ไม้ผล พืชไร่ พืชผัก 4.5 ไร่และที่อยู่อาศัย 1.5 ไร่ แต่เพื่อให้ตัวเลขลงตัวและง่ายต่อการจดจำ ในพื้นที่ 15 ไร่ กรมส่งเสริมการเกษตร (2540) ได้ประมาณการแบ่งการใช้พื้นที่ 15 ไร่ ไว้ดังนี้

- 1) สระน้ำ 3 ไร่ ลึก 4 เมตร (ประมาณ ร้อยละ 30 ของพื้นที่)
- 2) นาข้าว 5 ไร่ (ประมาณ ร้อยละ 30 ของพื้นที่)
- 3) พื้นที่ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชไร่ พืชผัก 5 ไร่ (ประมาณ ร้อยละ 30 ของพื้นที่)
- 4) ที่อยู่อาศัย และอื่น ๆ 2 ไร่ (ประมาณ ร้อยละ 10 ของพื้นที่)

โดยยึดหลักพื้นที่การเกษตรควรมีพื้นที่ปลูกข้าวอย่างน้อย 5 ไร่ เพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี และพื้นที่ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชไร่ และพืชผัก อีก 5 ไร่ รวมพื้นที่ 10 ไร่ ที่มีความต้องการใช้น้ำไร่ละ 1,000 ลูกบาศก์เมตร พื้นที่ 10 ไร่ จึงต้องการใช้น้ำทั้งสิ้นอย่างน้อย 10,000 ลูกบาศก์เมตร ซึ่งสระน้ำ 3 ไร่ ลึก 4 เมตร สามารถจุน้ำได้ 19,200 ลูกบาศก์เมตร

ทฤษฎีใหม่: ขั้นที่สอง เกษตรกรรวมพลังกันในรูปแบบกลุ่มหรือสหกรณ์ร่วมแรงในการผลิต การตลาด การเป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา เพื่อให้พอมีกินมีใช้ ช่วยให้ชุมชนและสังคมดีขึ้นไปพร้อม ๆ กันไม่รวยคนเดียว

ทฤษฎีใหม่: ขั้นที่สาม ร่วมมือกับแหล่งเงินและแหล่งพลังงาน ตั้งและบริการ โรงสี ตั้งและบริการร้านสหกรณ์ ช่วยกันลงทุน ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท ซึ่งไม่ใช่ทำอาชีพเกษตรอย่างเดียว

สรุปว่า การพัฒนาตามแนวทฤษฎีใหม่นี้ จึงมีความจำเป็นต้องประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและสิ่งแวดล้อม จึงเกิดประโยชน์สูงสุด

ดังนั้น แนวทางการทำการเกษตรในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงให้พออยู่พอกิน โดยมุ่งเน้นหาข่าวปลาก่อนมุ่งเน้นหาเงินทอง หรือกล่าวได้ว่า ทำมาหากินก่อนทำมาค้าขาย พอสรุปแนวทางการผลิตการเกษตรได้ ดังนี้

1. ส่งเสริมการทำไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน
2. ส่งเสริมการปลูกพืชผักสวนครัว ลดค่าใช้จ่าย
3. ส่งเสริมการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก และใช้วัสดุเหลือใช้เป็นปัจจัยการผลิต(ปุ๋ย) เพื่อลดค่าใช้จ่ายและบำรุงดิน
4. ส่งเสริมการเพาะเห็ดฟาง จากวัสดุเหลือใช้ในไร่นา
5. ส่งเสริมการปลูกไม้ผลสวนหลังบ้าน และไม้ใช้สอยในครัวเรือน
6. ส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพร ช่วยส่งเสริมสุขภาพอนามัย
7. การเลี้ยงปลาในร่องสวนในนาข้าวและแหล่งน้ำ เพื่อเป็นอาหาร โปรตีนและรายได้เสริม
8. การเลี้ยงไก่พื้นเมือง และไก่ไข่ ประมาณ 10-15 ตัวต่อครัวเรือน เพื่อเป็นอาหารในครัวเรือน โดยใช้เศษอาหาร รำ และปลายข้าวจากผลผลิตการทำนา ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จากการปลูกพืชไร่ เป็นต้น
9. การทำก๊าซชีวภาพจากมูลสัตว์
10. อื่นๆ ที่เน้นการพึ่งพาทรัพยากรและเทคโนโลยีของชุมชน

จากแนวคิดที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้หลากหลายมุมมอง จะเห็นได้ว่าการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงหรือเศรษฐกิจสายกลาง เป็นการเชื่อมโยงทุกสิ่งเข้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเชื่อมโยงกับความเป็นประชาสังคม ก่อให้เกิดความเข้มแข็งภายในชุมชนได้ ทำให้มองเห็นโดยภาพรวมได้ว่า การจะดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สำคัญอยู่ที่ความพึงพอใจในสิ่งที่ตนเป็น พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ไม่ยึดติดกับวัตถุนิยมใดๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นแนวทางที่เอื้อประโยชน์ และเหมาะสมต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนชาวไทย ซึ่งส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและยืนยาวมั่นคงได้

นอกจากนี้ยังพบว่าเศรษฐกิจของชุมชนยังคงสามารถดำรงอยู่ได้โดยการรวมตัวของคนในชุมชน ประชาชนสามารถอยู่ได้ด้วยถ้ามีกลยุทธ์ วิธีการสร้างความยั่งยืนให้ทั้งตนเองและชุมชน เช่น มีการรวมกลุ่มกันเป็นสหกรณ์ มีการสร้างเครือข่าย ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในปัจจุบันนี้เกษตรกรหลายท่านจะน้อมรับเอาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้ใน

การดำรงชีวิต เพราะเศรษฐกิจพอเพียงเป็นส่วนหนึ่งของทิศทางการพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเอง และพัฒนาคนในชาติให้สามารถส่งเสริมความเป็นอยู่ของเกษตรกรให้มั่นคงขึ้น โดยเริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนทัศนคติของเกษตรกรให้ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงเน้นการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ใช้วัตถุดิบตามธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น โดยอาศัยกระบวนการใช้เหตุผลเพื่อหลีกเลี่ยงปัจจัยเสี่ยงอันจะนำไปสู่เหตุการณ์ร้ายๆ โดยเกษตรกรจำเป็นที่จะต้องสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเองโดยการพัฒนาศักยภาพของตนเองและชุมชน เน้นการพึ่งตนเองมากขึ้น

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นการมุ่งเน้นที่จะพัฒนาความเป็นอยู่ของปวงชนชาวไทยหันกลับมาใช้ชีวิตวิถีชีวิตไทยจะทำให้ชาติบ้านเมืองและตัวเราหลุดพ้นจากความทุกข์และมีความสุข โดยเป็นการมุ่งให้เกษตรกรเกิดความพอเพียงในการดำรงชีวิตโดยต้องการให้มีความพอดีในการกิน การใช้ การดำรงชีวิต ไม่ฟุ่มเฟือย และหลงไปตามกระแสนิยม ตลอดจนเกิดความเข้าใจในหลักเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสมาชิกในครอบครัวและชุมชน ซึ่งแนวคิดดังกล่าวกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจสามารถนำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์กับใช้กับวิถีชีวิตและขับเคลื่อนการดำเนินงานต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวของเกษตรกร

ในชีวิตประจำวันบุคคลต้องเผชิญกับสิ่งแวดล้อมซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล หรือเกิดจากสภาพธรรมชาติที่อยู่รอบตัว สิ่งดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้บุคคลต้องปรับเพื่อดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชีวิตโดยธรรมชาติของการดำรงชีวิต มนุษย์จำเป็นต้องดิ้นรนต่อสู้ กับปัญหาต่าง ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม หรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในตัวมนุษย์ ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่รบกวนทำให้เกิดความคับข้องใจ ขัดแย้งวิตกกังวล เป็นผลให้บุคคลมีความตึงเครียดทางจิตใจและอารมณ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยธรรมชาติมนุษย์พยายามที่จะรักษาความสมดุลของร่างกายจิตใจและอารมณ์ด้วยตนเอง เพื่อสภาพความสมดุลหรือสุขสบายให้มากที่สุด วิธีที่ใช้เพื่อผ่อนคลายหรือลดความตึงเครียดอาจเกิดขึ้นทั้งที่เป็นในรูปปฏิบัติการหรือความคิด ทุกอย่างจัดว่าเป็นการปรับตัวทั้งสิ้น

1. ความหมายของการปรับตัว

นิภา (2530) กล่าวถึง การปรับตัวในความหมายทางจิตวิทยานั้นมิได้พิจารณาถึงการปรับตัวของสิ่งมีชีวิตในสภาพแวดล้อมที่มีวัฒนธรรมเพื่อการอยู่รอดเท่านั้น ทางจิตวิทยามุ่งพิจารณาการปรับตัวในแง่ของกระบวนการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ซึ่งมีทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ กล่าวคือ การปรับตัวเป็นกระบวนการที่มนุษย์หาสมดุล เมื่อตนเกิดความต้องการ มนุษย์จะหา

ทางออกเพื่อบำบัดความต้องการทั้งทางร่างกาย และทางสังคม เช่น การกินเพื่อบำบัดความหิว การมีเพื่อนเพื่อให้ได้รับความรัก หรือการยอมรับ เป็นต้น

ลาซาลัส อังใน นิภา (2530) ได้สรุปว่า การปรับตัวประกอบขึ้นด้วยกระบวนการหรือวิธีการทั้งหลายทางจิตใจ ซึ่งมนุษย์ใช้ในการเผชิญข้อเรียกร้องหรือแรงผลักดันภายนอกและภายใน แรงผลักดันภายนอก หมายถึง ข้อเรียกร้องอันเกิดจากสภาพแวดล้อมและสังคม แรงผลักดันภายใน เป็นแรงกระตุ้นอันเกิดจากสภาพทางสรีระภายในร่างกายและประสบการณ์ทางสังคมที่ได้เรียนรู้ในอดีต

2. ปัจจัยที่เอื้อต่อการปรับตัว

2.1 การปรับตัวของบุคคล

การปรับตัวเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์สิ่งแวดล้อม เพื่อให้ได้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขหรือให้เกิดความสมดุลขึ้น ความสำคัญและจำเป็นของการปรับตัว มนุษย์เกิด มาพร้อมด้วยแรงผลักดันบางอย่างในตัวเองที่ก่อให้เกิดความต้องการจำเป็นหลายประการในชีวิต อาทิ ความต้องการอาหาร น้ำ ออกซิเจน และสิ่งจำเป็นอื่น ๆ เพื่อการดำรงชีวิต นอกจากสิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ทางสังคมยังผลักดันให้เกิดความต้องการอีกหลายอย่าง นอกเหนือจากความต้องการทางร่างกายและสรีระอีกด้วย ดังเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ทุกคนต้องการความอบอุ่นปลอดภัย ความรัก การได้รับความยกย่องนับถือ และความสำเร็จ เป็นต้น ความต้องการทั้งหลายเหล่านี้เป็นแรงขับที่กระตุ้นให้คนเราต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้สิ่งที่ตนปรารถนา และหากทุกคนสามารถได้ทุกอย่างสมหวังตามที่ใจต้องการและเรียกร้องแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ย่อมไม่เกิดขึ้นได้ แต่ในชีวิตคนเราหาได้เป็นเช่นนี้ไม่ ทั้งนี้เพราะทุกคนที่เกิดมาไม่สามารถอยู่ลำพังคนเดียวได้ ทุกคนต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและสังคมนับตั้งแต่สิ่งแวดล้อมในครอบครัว โรงเรียน เพื่อนบ้านและชุมชน โดยมีวัฒนธรรมเป็นแกนกลางในการกำหนดแนวทางการประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปตามแบบฉบับที่วางไว้ เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเพื่อความเป็นระเบียบและประโยชน์สุขแก่ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม

ด้วยเหตุนี้เอง ทุกคนจึงมีอาจตอบสนองความต้องการทุกอย่างได้ตั้งใจปรารถนา ความรู้สึกขัดแย้ง ความผิดหวัง ความรู้สึกสับสน ความว้าวุ่นใจ ความเคร่งเครียดอันเกิดจากปัญหาและอุปสรรคย่อมเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ จะมากหรือน้อยแตกต่างกันไปในแต่ละชีวิตเท่านั้นเอง ความเคร่งเครียดกดดันภายในจิตใจหรือที่เรียกว่าความคับข้องใจ ย่อมเป็นอุปสรรคขัดขวางการดำเนินชีวิตเป็นสุข ดังนั้นคนเราจึงจำเป็นต้องรู้จักปรับตัวเพื่อบรรเทาความรู้สึกข้องคับใจให้เบาบาง

ลงเพื่อที่จะช่วยรักษาคุณภาพแห่งชีวิตไว้ให้ได้ ทั้งนี้จึงกล่าวได้ว่า ความสามารถในการปรับตัวมีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคน

2.2 การปรับตัวของชุมชน

นอกเหนือจากแรงผลักดันอันเป็นต้นเหตุของความคับข้องใจดังได้กล่าวมาแล้วนี้ ลักษณะโครงสร้างของแต่ละสังคมอันมีวัฒนธรรมเป็นแกนกลางยังมีส่วนสร้างปัญหา และข้อขัดแย้งให้แก่คนในสังคมมากน้อยต่างกันอีกด้วย สังคมที่มีระเบียบประเพณี และวัฒนธรรมยุ่งยากซับซ้อนมากเพียงไร ย่อมสร้างปัญหาและข้อขัดแย้งให้คนในสังคมมากเพียงนั้น ยิ่งสังคมใดได้รับความกระทบกระเทือนทางวัฒนธรรมด้วยเหตุความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสังคมก็ตาม คนในสังคมย่อมได้รับความเดือดร้อน และกระทบกระเทือนตามไปด้วยอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้เพราะว่าวัฒนธรรมของคนแต่ละชาติแต่ละกลุ่มเหล่า เป็นสิ่งหล่อหลอมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในวัฒนธรรมใดก็ตาม ย่อมทำให้แบบแผนการปรับตัวและบุคลิกลักษณะของตัวบุคคลภายในวัฒนธรรมนั้น ๆ เปลี่ยนแปลงตามวัฒนธรรมไปด้วย

การปรับตัวของมนุษย์มีพฤติกรรมที่หลากหลาย การปรับตัวจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือชุมชนได้รับผลกระทบจากภายนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงจากภายนอกหรือความเจริญที่ขยายเข้าสู่ชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามเงื่อนไข องค์ประกอบของชุมชน เป็นต้นว่า ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ผู้นำ องค์กร และบริบทของชุมชนนั้น ๆ เมื่อชุมชนยอมรับสิ่งใหม่ ๆ เกิดความคล้อยตามและมีการผสมกลมกลืนกับภายนอกแล้ว นั่นแสดงว่าการปรับตัวได้เกิดขึ้น การศึกษาการปรับตัวของชุมชนจึงจำเป็นต้องศึกษาอดีตหรือประวัติศาสตร์ของชุมชนด้วย เพื่อจะได้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวว่าเป็นอย่างไร เช่น ด้านการผลิต เดิมผลิตเพื่อกินเพื่ออยู่ หากมีเหลือก็แลกเปลี่ยนหรือขาย ปัจจุบันผลิตเพื่อขายซึ่งขึ้นอยู่กับตลาดโลกและพ่อค้าคนกลาง ทั้งยังต้องใช้เทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ การใช้พันธุ์พืช ยาปราบศัตรู ปุ๋ย วิธีการ รวมทั้งระบบชลประทาน เห็นได้ว่าการผลิตในอดีตกับปัจจุบันนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก และยังส่งผลกระทบต่อปรับตัวในด้านความเชื่อ เช่น ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินถูกยกเลิกไป ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และความสัมพันธ์คนกับสถาบันต่าง ๆ ภายในชุมชนก็เปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน การปรับตัวของชุมชนอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ด้าน คือ การผลิต ความเชื่อ และความสัมพันธ์ รวมถึงเงื่อนไขที่มีอิทธิพลทำให้ชุมชนต้องปรับตัว

ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยได้ใช้แนวคิดการปรับตัวในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการปรับตัวของกลุ่มเกษตรกรภายใต้การเปลี่ยนแปลง โดยมีเงื่อนไข และปัจจัยต่าง ๆ เข้ามาเป็นกลไกในการปรับตัว เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลป่าสัก และเพื่อ

ศึกษาแนวทางที่เกษตรกรปรับตัวได้อย่างเหมาะสมและเท่าทันกับสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตร

การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องปกติของธรรมชาติและของสังคมมนุษย์ สำหรับสังคมมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ ที่ทำให้ต้องมีการปรับตัว ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม

1. ความหมายของการเปลี่ยนแปลง

สังคมทุกสังคมหากมองในแง่เป็นระบบหนึ่งแล้วจะพบว่าไม่เคยหยุดนิ่ง แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ตลอดจนผลกระทบที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงนั้นแตกต่างกันไปบ้าง แต่สังคมมนุษย์โดยทั่วไปแล้วไม่อาจหลีกเลี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงได้ ชุมชนทุกชุมชนจะอยู่ในขบวนการที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปที่ละเล็กทีละน้อย ค่อยเป็นค่อยไป คือเปลี่ยนจากชนบทไปสู่ชุมชนเมืองอย่างต่อเนื่องอย่างเห็นกันได้ชัดในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากในเมืองย่อมมีกิจกรรมและพฤติกรรมของประชาชนเป็นไปตามสภาพแวดล้อมของเมืองที่เต็มไปด้วยผู้คนซึ่งมีอาชีพต่างๆ กันไป และเป็นอาชีพที่ไม่ใช่การเกษตร การที่จะต้องตื่นนอนแต่เช้าเตรียมออกไปทำงานในท้องไร่ท้องนา ก็เปลี่ยนไปเป็นรีบออกบ้านนั่งรถยนต์ไปทำงานในอาคารร้านค้า หรือโรงงานอุตสาหกรรม

นอกจากนั้น ลัญญา (2530) กล่าวถึงแนวคิดของทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า ชุมชนจะเปลี่ยนแปลงสภาพจากความเรียบง่ายไปสู่สภาพที่ซับซ้อน และปรับตัวจากชุมชนชนบทกลายเป็นชุมชนเมือง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงชุมชนนี้เน้นการเปลี่ยนแปลงของการจัดการทางสังคม แสดงความแตกต่างทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีการช่วยเหลือร่วมมือกัน มีการพึ่งพาอาศัยกัน มีความผูกพันทางจิตใจ มีข้อตกลงที่เป็นธรรมชาติ ไม่เป็นทางการ เมื่อชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้นและซับซ้อนมากขึ้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล จะเปลี่ยนเป็นแบบที่มีลักษณะการติดต่อกันอย่างเป็นทางการ มีการควบคุมที่เป็นบรรทัดฐานทางสังคม

2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงด้านนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงเรื่องปากเรื่องท้อง ได้แก่ การค้าขาย การบริการต่างๆ กล่าวโดยย่อก็คือ เรื่องเกี่ยวกับรายได้นั่นเอง เดิมเศรษฐกิจของคนไทยเราขึ้นอยู่กับเกษตรแบบผลิตพอกินพอใช้ แต่เมื่อเข้าสู่กระแสเศรษฐกิจโลกการผลิตเปลี่ยนไปเป็นเพื่อการค้า

ต้องมีการลงทุนโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการเพิ่มผลผลิต เพิ่มคุณภาพ เพื่อจะได้ราคาดี ในด้านอุตสาหกรรม มีการส่งเสริมอุตสาหกรรมและการบริการ เช่น การค้าขาย ธุรกิจท่องเที่ยว

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เป็นกระแสโลกที่เรียกว่าทุนนิยมอุตสาหกรรมและการค้าเสรี ประชาชนถูกครอบงำความคิดในการแสวงหาความสุขความสบายจากการบริโภคสินค้า ซึ่งต้องใช้เงินเป็นหลัก ทั้งในด้านการทำงานไม่ว่าจะในภาคการเกษตร อุตสาหกรรม การค้าหรือบริการอื่น ๆ

สำหรับประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เกิดจากการกระตุ้นส่งเสริมโดยตั้งใจ คือ ได้มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เริ่มตั้งแต่ พ. ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน ผลของการใช้แผนพัฒนาฯ ได้ส่งผลใหญ่หลวงทุก ๆ ด้าน ปัจจุบันสังคมในเมืองมักจะเป็นสังคมแบบอุตสาหกรรมมากขึ้น ทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้นในภาพรวม ถ้าพิจารณาเป็นภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรมการค้าหรือชนบทและเมืองแล้ว ก็จะมี ความแตกต่างกันมากขึ้น จึงเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ในประเด็นต่างๆ เช่น สถาบันครอบครัวล่มสลาย เกษตรกรชาวชนบทยากจนลง ทรัพยากรถูกทำลาย ทั้งหมดนี้เป็นผลกระทบมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งสิ้น

การที่รัฐบาลได้ลงทุนในการพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานต่าง ๆ มากมาย เช่น การสร้างถนนเชื่อมหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลกับเมืองต่างๆ และเป็นที่ทราบกันดีว่า ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาดังกล่าว ทำให้หมู่บ้านที่เดิมเคยมีสภาพเป็นอยู่ยาก ๆ และมีเศรษฐกิจแบบยังชีพ กลับมาเป็นหมู่บ้านที่เป็นการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งต้องเข้าไปผูกพันกับราคาสินค้าของตลาดระดับประเทศและระดับโลกมากขึ้น

การติดต่อพึ่งพาระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบทมากขึ้น สังคมเมืองพัฒนาไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ซึ่งจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรต่างๆ จากชนบทมากขึ้น ทำให้อาชีพจากการทำเกษตรกรรมอย่างเดียวได้กลายเป็นเจ้าของกิจกรรมที่มีใช้การเกษตรต่างๆ เพื่อนำทรัพยากรไปป้อนโรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งเป็นกรรมกรในภาคอุตสาหกรรมต่าง ๆ คนรวยที่มีทุนทรัพย์มีแนวโน้มที่จะลงทุนในการขนส่งและการค้า มีการติดต่อระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทมากขึ้นกว่าแต่ก่อน โดยเฉพาะด้านการแพร่กระจายของระบบการค้า จะก่อให้เกิดการสะสมทุนทรัพย์ และเนื่องจากแต่ละคนสะสมได้ไม่เท่ากัน จึงก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนอย่างไม่เคยมีมาก่อน

3. การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรม

นโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมการส่งออก แม้จะเน้นการพัฒนาชนบท การกระจายรายได้ แต่ในความเป็นจริงการกระจายรายได้ขึ้นอยู่กับการศึกษา ผู้ที่มีการศึกษาสูง ทักษะสูง จะมีโอกาส

ได้ทำงานดี ๆ และได้ค่าตอบแทนสูง ในชนบท แรงงานจึงเป็นผู้ไร้ฝีมือและการผลิตก็อยู่ในภาวะขาดทุน จึงไม่สามารถที่จะมีรายได้ ทำให้ต้องดิ้นรนหางานอื่น ๆ ทำนอกจากการเกษตร

การเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ เหล่านี้ยิ่งย่ำแย่ลงมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หลังจากประกาศใช้แล้ว สิ่งที่ต้องสำคัญที่สุดที่จะต้องดำเนินการ คือ การพัฒนากำลังคน เพราะการพัฒนาใดๆ ที่ไม่พัฒนาคน ย่อมเป็นไปไม่ได้ จึงได้มีการพัฒนาการศึกษาในระดับต่างๆ เพื่อผลิตแรงงานออกไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรม การค้า และการบริการ มีการขยายการศึกษา มีผลทำให้เกิดวิทยาลัยครูอย่างมาก เป็นต้น

นอกจากนี้ สมศักดิ์ (2536) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแบ่งเป็น 2 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยภายใน หมายถึง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมภายในสังคม ซึ่งมองได้ 2 ลักษณะ คือ

1.1 ปัจจัยที่แสดงอย่างเปิดเผยหรือตั้งใจกระทำการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้แก่ กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมการประดิษฐ์สิ่งใหม่

1.2 ปัจจัยที่ไม่ได้แสดงออกอย่างเปิดเผยหรือตั้งใจ ได้แก่ ความตึงเครียดภายในระบบสังคม และการขาดแคลนทรัพยากร ทำให้มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นต้น

2. ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายนอกของสังคม ปัจจัยที่เห็นได้ชัดก็คือ

2.1 การเปลี่ยนแปลงลักษณะของประชากร ได้แก่ การย้ายถิ่นของประชากร ความแตกต่างด้านอายุ เพศ และการศึกษา เป็นต้น

2.2 การยืมวัฒนธรรม ได้แก่ การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชาติอื่นหรือการยอมรับวัฒนธรรมอื่นมาใช้ ทำให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

นอกจากปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแล้ว ยังมีตัวแปรเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นมีอยู่หลายตัวแปร คือ

1. นิเวศวิทยา

สภาพทางนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ สามารถกล่าวถึงสภาพนิเวศวิทยาที่อุดม สมบูรณ์พอสมควร ถ้าชุมชนใดอยู่ในสภาพที่มีสิ่งแวดล้อมที่ไม่อุดมสมบูรณ์ ย่อมจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ในอัตราที่ช้ากว่าชุมชนที่อยู่ในสภาพสิ่งแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ และยังมีผลต่อการพัฒนาชีวิตของประชากรให้ดีขึ้นอีกด้วย

2. การยอมรับสิ่งใหม่

ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่เป็นสิ่งสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในด้านที่เป็นตัวการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ การแพร่กระจาย คือ การยอมรับสิ่งใหม่ ๆ จากสังคมอื่น ๆ หรือสังคมภายนอก เรียกได้ว่าเป็นการแพร่กระจายจากสังคมหนึ่ง ไปสู่ยังอีกสังคมหนึ่ง

การแพร่กระจายด้านวัฒนธรรม จะเป็นเรื่องของ การยอมรับค่านิยม ปัจเจกนิยม ความเชื่อมั่นในตัวเองที่ได้ประสบความสำเร็จในชีวิตการทำงานและสังคม ก็จะเปลี่ยนไปจากเดิมในด้าน การแพร่กระจายความรู้ทางการแพทย์ วิทยาศาสตร์ ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบพฤติกรรม การรักษาและการป้องกันการเจ็บป่วย ด้านการทำงานของเยาวชนก็เช่นกัน ทำให้เขาได้รับประสบการณ์ชีวิตจากวัฒนธรรม ทั้งในด้านภาษา และประเพณีต่าง ๆ ผลของการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ก็เป็นเรื่องของการใช้ภาษาและการแต่งกายตามแบบสังคมเมือง

4. ผลของการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น จะเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคนในสังคม เช่น สถาบันทางครอบครัว สถาบันทางการเมือง สถาบันทางการศึกษา และสถาบันทางศาสนา

สถาบันครอบครัว ได้เกิดภาวะที่เรียกว่า ล่มสลาย เพราะสังคมได้เปลี่ยนไป เมื่อลูกหลานมีการศึกษาสูง ก็ต้องการหาเงินที่มีรายได้สูงและแน่นอนกว่าการทำงานเกษตร จึงต้องมีการอพยพไปหางานทำในเมือง จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัวบุคคล

ความเชื่อทางด้านศาสนา ไม่ได้ได้รับผลกระทบมากนัก แม้บ้านเมืองจะเปลี่ยนไป การที่คนในชุมชนจะต้องไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้นทำให้ไม่มีเวลาร่วมทำกิจกรรมทางศาสนา แต่ยังคงเห็นว่าคนส่วนมากยังยึดมั่นในความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์อยู่ จะเห็นจากการเข้าร่วมทำบุญในวันสำคัญทางศาสนาตามขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ และการที่สังคมชนบทได้มีการติดต่อสื่อสารกับสังคมเมืองมากขึ้น การพึ่งพาอาศัยภายในสังคมชนบทน้อยลง ระบบครอบครัวและระบบเครือญาติได้เปลี่ยนไป เช่น การศึกษาในสมัยก่อน ได้สอนกันเองภายในครอบครัว ต่อมาหน่วยงานของรัฐ เช่น โรงเรียนได้เข้าไปให้การศึกษาแก่บุตรหลานแทน ธนาคารหรือสหกรณ์ให้ชาวบ้านกู้ยืมเงินแทนที่จะกู้จากญาติพี่น้อง เป็นต้น

Moore Wilbelt E (อ้างใน ศิริลักษณ์, 2534) ได้ข้อเสนอสรุปเกี่ยวกับธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันว่ามีลักษณะดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงในสังคมหรือวัฒนธรรมใด ๆ จะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอและเป็นปกติ

2. การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่จะมีผลกระทบอย่างต่อเนื่องทั้งในด้านเวลาและพื้นที่

3. เมื่อการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งจึงสามารถก่อให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องไปยังทุกหนทุกแห่งได้ในทำนองเดียวกัน

4. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการวางแผนหรือผลกระทบจากการเสนอนวัตกรรมใหม่ จะมีมากกว่าผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง

5. เทคโนโลยีทางด้านวัตถุและความคิดทางด้านสังคมใหม่ มีการขยายตัว และเผยแพร่อย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดผลกระทบที่สะสม แม้บางเรื่องจะล่าสมัยก็ตาม

6. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อบุคคล และสังคม เนื่องจากโอกาสที่บุคคลจะติดต่อกันอย่างใกล้ชิดมีมากขึ้น และไม่มีใครหลบเลี่ยงผลกระทบดังกล่าวได้

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง สรุปได้ 3 ด้าน ดังนี้

1. ผลกระทบที่มีต่อการจัดองค์กรทางเศรษฐกิจ ระบบการผลิตจะเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตตามกลไกการตลาด สัดส่วนของประชากรภาคเกษตรกรรมจะลดลง มีความต้องการแรงงานฝีมือ เปลี่ยนสัดส่วนคนงานระดับต่าง ๆ ต้องการบุคลากรด้านวิชาชีพมากขึ้น มีการโยกย้ายมากขึ้นและบ่อยขึ้น มีการจำแนกบทบาทและความรับผิดชอบของแรงงานแต่ละสาขาชัดเจนขึ้นเพื่อการลงทุน ส่งเสริมการตลาดควบคู่ไปกับการขยายการผลิต และต้องมีการพึ่งพาอย่างใกล้ชิดในระหว่างแต่ละสาขา

2. ผลกระทบต่อโครงสร้างของประชากรและนิเวศวิทยา อัตราการเกิดและอัตราการตายลดลง มีการเพิ่มการควบคุมประชากรและการขยายตัวของเมืองใหญ่

3. ผลกระทบต่อโครงสร้างสังคม โครงสร้างของครอบครัวจะเปลี่ยนไปมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การตัดสินใจในการแต่งงานเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น บทบาทของสตรีมีการเปลี่ยนแปลงไป มีการติดต่อระหว่างวัฒนธรรมมากขึ้นการเปลี่ยนแปลงและการยึดเหนี่ยวทางสังคมให้ความสำคัญแก่การศึกษามากขึ้น การเพิ่มบทบาทของสื่อมวลชนในการรู้หนังสือและวัฒนธรรมเป็นมาตรฐาน การรวมตัวเป็นสมาคมและชมรม การใช้เหตุผลในการนับถือศาสนา การเปลี่ยนแปลงระบบการให้รางวัล และ โครงสร้างรายได้ ปรับปรุงประสิทธิภาพของระบบการเมืองและการจัดการ

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการวิถึการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเกษตรในตำบลป่าสัก ซึ่งสัมพันธ์กับระบบการผลิตระบบความเชื่อ ระบบการอยู่ร่วมกันของคนชุมชน เมื่อระบบต่างๆ ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ด้วยภายใต้ปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ ที่เข้ามา ทำให้วิถีชีวิตและการผลิตของเกษตรกรต้องมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวยุ่ตลอดเวลา

แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

1. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม หมายถึง การเรียนรู้ และแสวงหาความรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของหมู่คณะ คือระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย โดยจะเริ่มตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผลและร่วมรับผลที่เกิดจากการดำเนินงานและสรุปบทเรียนตลอดจน ร่วมหาวิธีแก้ไขปัญหา และร่วมพัฒนาต่อไป

สิทธิณัฐ (2546) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่น่าจะเหมาะสมที่สุดสำหรับการพัฒนา หรือแก้ปัญหาของคนที่อยู่กับปัญหาในบริบทชุมชน โดยมีผู้เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ฝ่าย ฝ่ายแรก คือ ชาวบ้าน อันประกอบด้วย แกนนำ กลุ่มผู้ที่อยู่กับปัญหา ฝ่ายที่สอง นักพัฒนาที่มีการกิจในชุมชน ทั้งที่มาจากหน่วยของรัฐ หน่วยงานพัฒนาเอกชน หรือจากองค์กรศาสนาการกุศลต่างๆ ฝ่ายที่สาม นักวิชาการที่เป็นนักวิจัย ผู้ต้องการแสวงหาองค์ความรู้แบบใหม่ เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน โดยมีกระบวนทัศน์ที่เฉพาะเจาะจง (Specific paradigm) กับปัญหาหนึ่ง และเชื่อว่าเป้าหมายคือ การแก้ไขปัญหา และการพัฒนาใหม่หรือปรับปรุงข้อค้นพบทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นแนวทางที่จะทำให้เกิดทฤษฎีที่เหมาะสมกับปัญหา รวมทั้งมีวิธีการวิจัยและจริยธรรมทางการวิจัยที่เหมาะสม ทั้งสามฝ่ายร่วมใช้กระบวนการ PAR เพื่อทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เกิดการพัฒนาขีดความสามารถในการวิเคราะห์ และจัดการแก้ปัญหาของกลุ่มผู้ที่อยู่กับปัญหาให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม จะเน้นการยอมรับ หรือความเห็นพ้องจากชาวบ้านเป็นสำคัญ

1.1 หลักการการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

1. ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน ตลอดจนระบบการสร้างความรู้ที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและยอมรับกันแพร่หลายในหมู่ชาวบ้านคนยากจน เพื่อเป็นหนทางแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของเขา

2. ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้านด้วยการส่งเสริมยกระดับและพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเองของเขาให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเอง

3. ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านและคนยากจนโดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขาและสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมายตลอดจนนำไปใช้อย่างเหมาะสม

4. สนใจในปริทัศน์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน

5. ปลดปล่อยความคิด สามารถใช้ความคิดเห็นของตนเองอย่างเสรีในการมองสถานการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถใช้วิจารณญาณในการวิเคราะห์ วิจารณ์ ตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่างๆ สามารถยื่นข้อคัดค้านพลังอิทธิพลจากภายนอก หรือจากอำนาจกดขี่ของผู้มีอำนาจ

1.2 จุดเด่นของ PAR

- คำถามวิจัย เกิดจากปัญหาในกลุ่มชุมชน
- เก็บข้อมูลสามเฒ่า สหวิทยาการ ข้อมูลหลายแหล่ง
- วิเคราะห์ร่วมกันในพื้นที่ทันที ไม่ใช่สถิติซับซ้อน
- นำเสนอผลการตรวจสอบร่วม มีเสนอหลายรูปแบบทุกฝ่ายร่วมเสนอ
- บทบาทนักวิจัย ภายนอก-ภายใน คนในชุมชน และคนนอกชุมชน
- ความเที่ยงตรง

1.3 คุณลักษณะของ PAR

- เป็นกระบวนการทางสังคม ที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัจเจกชน
- เน้นการมีส่วนร่วมของทุกคน
- เน้นการปฏิบัติที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของคนในอดีต องค์กร ศึกษาวิธีปฏิบัติให้ดีขึ้น
- ปลุกจิตสำนึกให้คนคลี่คลายเอาชนะปัญหา
- เน้นการวิพากษ์ สะท้อนตัวเอง
- เป็นวงจรการเรียนรู้ เพื่อการเปลี่ยนแปลง
- ใช้แนวทางผสมผสาน เน้นเทคนิคการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และปฏิบัติร่วมกัน

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

ชูเกียรติ (2536) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม มี 3 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยส่วนบุคคล
2. ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ
3. ปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสาร

เกียรติศักดิ์ (2536) ได้เสนอปัจจัยของการมีส่วนร่วม 3 ประการ คือ

1. ปัจจัยของสิ่งจูงใจ
2. ปัจจัยโครงสร้างของโอกาส หรือช่องทางในการเข้าร่วม
3. ปัจจัยด้านอำนาจ

ทวี (2545) ได้กล่าวถึงอุปสรรคที่ทำให้คนจนไม่มีส่วนร่วมไว้ว่า ประมาณ 20 ปีที่แล้ว หากมีการพูดถึงปัญหาของชาวบ้านก็จะมีการกล่าวถึงอยู่ 3-4 ปัญหา คือ โง่ (ไม่มีการศึกษาหรือระดับการศึกษาตกต่ำ) จน (สภาพทางเศรษฐกิจไม่ดี) เจ็บ (สุขภาพไม่ดี เจ็บป่วยอยู่เสมอ) และจ้อง (ขาดอำนาจต่อรอง มีชีวิตอยู่ภายใต้ความหวาดกลัว หรือไม่มีส่วนร่วมในกิจการใดๆ)

โคเฮน และอ็พซอफी (อ้างใน สุเมธ, 2536) ก็ได้กล่าวถึงอุปสรรคของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในแง่ของปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1. อายุและเพศ เพศชายในสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่จะมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ มากกว่าฝ่ายหญิง และช่วงอายุที่กระตุ้นให้ประชาชนต้องการมีส่วนร่วมมากที่สุดคือช่วงวัยทำงาน
2. สถานภาพในครอบครัว ผู้ที่เป็นผู้นำในครอบครัว มักสนใจที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ส่วนผู้ที่ไม่เป็นอะไรเลยมักไม่ค่อยสนใจที่จะร่วมกิจกรรมใด ๆ กับใคร
3. ระดับการศึกษา ผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำ จะต้องการมีส่วนร่วมหากได้รับรู้เรื่องราวต่างๆ จนเข้าใจดี ส่วนผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมด้วยตนเอง
4. สถานภาพทางสังคม เช่น ชั้นทางสังคม (ผู้ใหญ่วัย ๗๐+) ทางศาสนา (อิสลาม ฯลฯ) มีผลทำให้บุคคลมีความสนใจหรือถูกผลักดันทางอ้อมให้ต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน
5. อาชีพ ผู้ที่มีอาชีพมั่นคงและยังเป็นอาชีพที่พบปะกับผู้คนมาก ๆ ยิ่งช่วยให้บุคคลต้องการหรือมีโอกาสมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน
6. รายได้ และทรัพย์สิน หากบุคคลมีรายได้และทรัพย์สินมากพอควรก็พอจะแบ่งเวลาให้กับกิจกรรมสาธารณประโยชน์ได้ ส่วนผู้ที่ร่ำรวยมาก ๆ ก็จะร่วมกิจกรรมเพื่อต้องการชื่อเสียงและการยอมรับ
7. ระยะเวลาในท้องถิ่น และระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ การที่มีถิ่นพำนักอยู่ในที่ใดและได้ร่วมงานนาน ๆ ย่อมทำให้เกิดความผูกพันและเกิดพันธกรณีที่ต้องการร่วมในกิจกรรมของชุมชน
8. พื้นที่ดินที่ถือครอง และสถานภาพการทำงาน ผู้เป็นเจ้าของที่ดินและเป็นเจ้าของกิจการย่อมต้องการเข้าร่วมในกิจการของชุมชน

นอกจากนี้ มัลลิกา (2546) ได้สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมและรูปแบบการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ว่า ได้แก่

1. ปัจจัยภายในตัวบุคคล เช่น อายุ ตำแหน่งทางสังคม รายได้ ระดับการศึกษา การรับข้อมูลข่าวสาร เจตคติต่อเจ้าหน้าที่ ฯลฯ
2. ปัจจัยภายนอก เช่น การสนับสนุนของภาครัฐ หรือเอกชน โครงสร้างของโอกาส การมีส่วนร่วม อำนาจบังคับ วัฒนธรรมของชุมชน ฯลฯ

3. แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research: CBR)

ปิยะวัติ (2543) กล่าวว่า กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น หมายถึง การทำงานอย่างเป็นระบบเป็นขั้นเป็นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการค้นหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนพื้นฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำ ก็จะมีการทบทวนความก้าวหน้า วิเคราะห์ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ ในที่สุดก็สามารถ “สรุปบทเรียน” เพื่อตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น โดยทั้งหมดดำเนินการโดยชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็น “ผู้สงสัย” นั่นเอง

ลินธุ์ (2548) ได้อธิบายไว้ว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research) เน้นให้ชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของปัญหา เป็นผู้ลงมือทำงานวิจัยด้วยตัวเอง โดยมีพี่เลี้ยง มีผู้ประสานงาน มีนักวิชาการเข้าร่วมกันทำงาน ซึ่งเป็นงานวิจัยแบบรากฐาน โดยมุ่งสร้างนักวิจัยท้องถิ่น สร้างองค์ความรู้ และสืบสานองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่รวมทั้งเครือข่ายการทำงานในชุมชนท้องถิ่น เพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนในการทำงานทุกระดับ งานวิจัยแบบนี้เป็นความพยายามสร้างทีมงานวิจัยในพื้นที่เพื่อรวบรวมข้อมูล มีการวางแผนดำเนินการ มีการวิเคราะห์และทดลองปฏิบัติ รวมทั้งการสร้างทางเลือกในการจัดการต่างๆ เพื่อนำไปปรับแก้ปัญหาของชุมชนท้องถิ่น

“งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” จึงเป็นงานวิจัยแนวใหม่ ที่เน้นให้คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผนหาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงาน และหาคำตอบเพื่อปรับปรุงต่อไป กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถนำกระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล (อรุณีและคณะ, 2550)

กาญจนา (2550) ได้อธิบายไว้ว่า ในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จะมีขั้นตอนต่างๆ ในการเคลื่อนกระบวนการทำงานอย่างกว้างๆ ประมาณ 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การเตรียมการ เตรียมชุมชน ถ้าเป็นนักวิจัยภายนอกก็ถือว่าเป็นขั้นตอนของการเข้าสู่ชุมชน เริ่มตั้งแต่คัดเลือกชุมชน กลุ่ม ประเด็น ปัญหาที่จะทำงานวิจัย เป็นการหาโจทย์วิจัย รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ทุกกลุ่มในหมู่บ้านเพราะเวลาเราจะไปเคลื่อนงานวิจัยในชุมชน เราจะไม่ไปเคลื่อนกับคนเฉพาะกลุ่มเดียวโดดๆ มันต้องมีความสัมพันธ์กับคนทุกกลุ่ม การแก้ปัญหาหาทางออกไม่ใช่ทำกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง มันต้องการมีส่วนร่วมกับคนทุกกลุ่ม จึงจะทำให้

งานประสบความสำเร็จ แต่บางประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับคนบางกลุ่ม เช่น เรื่องการทำเกษตรอินทรีย์ การจัดทำบัญชี กลุ่มออมทรัพย์ ก็อาจจะเคลื่อนเฉพาะกลุ่มได้เหมือนกัน

ระยะที่ 2 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย เป็นขั้นตอนของการเก็บข้อมูลไม่ว่าจะเป็นด้านเอกสาร การศึกษาบริบทชุมชนและการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของวิธีการ ทิศทางที่จะนำมาแก้ปัญหาโดยดูที่ทุนเดิมของชุมชน ทั้งในส่วนของบทเรียน ประสบการณ์ที่ผ่านมา ความรู้และภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นของตนเอง เพื่อนำมากำหนดเป็นแผนงาน ในการดำเนินงานวิจัย รวมทั้งการบริหารจัดการ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดผู้รับผิดชอบ ระยะเวลา งบประมาณที่ใช้ ขั้นตอนการดำเนินงาน ซึ่งจะเน้นการทำงานของ คนทุกฝ่าย โดยมีชุมชนเป็นหลัก แล้วจึงนำแผนงานนั้นลงสู่การปฏิบัติ ซึ่งต้องมีการทดลองปฏิบัติ ก่อนจึงจะได้อัศจรรย์ ระหว่างการดำเนินงานก็จะมีการติดตามประเมินผลแต่ละขั้นตอน โดยการ ประชุมสรุปงานเป็นระยะๆ

ระยะที่ 3 ขั้นตอนการสรุปผลและเขียนรายงานการวิจัย ถ้ามีการเก็บข้อมูลทุกอย่างอย่างเป็นระบบ มีระเบียบ มีการประชุมสรุปกันทุกครั้ง มีการบันทึกอย่างต่อเนื่องก็จะทำให้การเขียน รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ทำได้โดยง่ายและรวดเร็ว

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดและหลักการเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research : CBR) มาปรับประยุกต์ใช้โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน ตั้งแต่กระบวนการการค้นหาโจทย์วิจัย วางแผนการดำเนินงาน ปฏิบัติการทดลองแก้ไขปัญหา จนถึงการสรุปบทเรียนที่ได้จากงานวิจัย เพื่อแก้ไขสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง จนเกิดขึ้นเป็นกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม

4. แนวคิดบทบาทของวิทยากรกระบวนการ

ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและขบวนการประชาคม โดยเฉพาะการจัดเวทีประชาคม การประชุมกลุ่มต่าง ๆ จำเป็นจะต้องมีผู้ที่ทำให้เกิดผลตามจุดมุ่งหมายโดยรูปแบบในจุดมุ่งหมาย เช่นกัน ในขณะที่เดียวกัน ก็มีการใช้เครื่องมือและเทคนิค ที่หลากหลายขึ้นในกระบวนการต่าง ๆ จึงเกิดคำที่ใช้เรียกผู้ที่ทำหน้าที่นี้ว่า วิทยากรกระบวนการ (Facilitator) ซึ่งในความหมายตรงตามรากศัพท์ แปลว่า ผู้ที่ทำให้เกิดความสะดวก หรือผู้ที่ทำให้เกิดความง่าย ซึ่งในความหมายของการเรียนรู้ น่าจะหมายถึงผู้ที่เอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ ส่วนความหมายที่เป็นคำจำกัดความนั้นมีผู้ให้นิยาม ดังนี้

4.1 วิทยากรกระบวนการ (Facilitator) คือ คนกลางที่ช่วยจัดและดำเนินการพบปะ ประชุมอบรมให้เกิดการคิดที่เป็นระบบ มีอิสระทางความคิดและสามารถสื่อสารทำความเข้าใจกัน

อย่างตรงไปตรงมา ด้วยการใช้นวัตกรรมและกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญ นอกจากนี้วิทยากรกระบวนการยังช่วยสร้างเสริมบรรยากาศแห่งมิตรภาพ ความร่วมมือที่จริงจัง จริงจัง และจัดอุปสรรคทางวัฒนธรรมที่ทำให้การคิดและการสื่อสารขาดประสิทธิภาพ (กองฝึกอบรม กรมการพัฒนาชุมชน. 2545)

Facilitator ยังถูกเรียกในชื่ออื่นว่า “ผู้อำนวยกลุ่ม” ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในอันที่จะทำให้มีหลักประกันได้ว่า สมาชิกกลุ่มได้ใช้วิธีการทำงานที่ก่อให้เกิดประสิทธิผล โดยใช้เวลาที่สั้น หรือน้อยที่สุดในการทำงาน (กองฝึกอบรม กรมการพัฒนาชุมชน, 2545 อ้างถึง วรภา:-) และยังให้ความหมายเชิงพฤติกรรมศาสตร์ด้วยว่า ผู้อำนวยกลุ่ม คือ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตการณ์ และให้ข้อมูลย้อนกลับถึงสิ่งที่ได้สังเกต ไม่ว่าจะเป็นในด้านเนื้อหา วิธีการทำงานซึ่งรวมทั้งขั้นตอนการทำงานของกลุ่ม โดยผู้อำนวยกลุ่มจะทำหน้าที่ไปถึงการเป็นผู้กระตุ้นให้กลุ่มได้พิจารณาถึงองค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อให้งานของกลุ่มบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

4.2 บทบาทวิทยากรกระบวนการ ได้แก่

1. เป็นผู้จัดกระบวนการให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นผู้ให้ความรู้และเป็นผู้รับความรู้
2. เป็นโค้ช คอยชี้แนะ ตั้งคำถาม สะท้อนความคิด
3. เป็นกลาง ไม่อคติ เป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อแรงกดดันของอำนาจใด
4. เป็นกระจกสะท้อนให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ ได้เห็นและยอมรับตัวตน ศักยภาพของตนเองและผู้อื่น และเห็นหนทางที่จะพัฒนาได้
5. เป็นผู้รับผิดชอบดูแลทิศทางของกระบวนการ พร้อมจะปรับให้เข้ากับบรรยากาศ/สถานการณ์แต่ละช่วง
6. เป็นผู้ให้กำลังใจในการเปลี่ยนแปลง
7. เป็นผู้สนับสนุนการมีส่วนร่วมทางความคิด จัดการกับความคิดที่หลากหลายอย่างสร้างสรรค์
8. เป็นผู้นำในการยกระดับความคิดของผู้เข้าร่วมกระบวนการให้ขึ้นไปสู่ขั้นที่สูงขึ้น

3.3 หน้าที่ของวิทยากรกระบวนการ

1. ทำความเข้าใจเป้าหมายและจุดประสงค์ของการประชุม
2. เตรียมประเด็นหลัก ตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ เพื่อมอบหมายให้กลุ่มระดมสมอง กำหนดกิจกรรมและกระบวนการที่สอดคล้องต่อเนื่องตามลำดับ
3. ประสานงานกับผู้จัดประชุมเพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญสำหรับผู้เข้าร่วมประชุม ใช้ประกอบการประชุม โดยส่งให้ผู้เข้าประชุมล่วงหน้าหรือจัดนิทรรศการในวันประชุม หรือนำมา

จุดประกายในช่วงเปิดประชุม (ทั้งนี้พิจารณาเกี่ยวกับจุดประสงค์การประชุมและศักยภาพของกลุ่มผู้เข้าประชุมด้วย) หรืออาจเป็นข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่ผู้จัดการประชุมต้องการนำเสนอ

4. ประสานงานกับผู้จัดการประชุมในการกำหนดให้ผู้เข้าประชุมต้องสามารถอยู่ร่วมกระบวนการได้ตลอด รวมทั้งวิทยากรกระบวนการควรทราบข้อมูลพื้นฐานของชุมชน/บุคคลเพื่อปรับกระบวนการ/วิธีนำเสนอ

5. ประสานงานกับผู้จัดการประชุม เรื่อง ลักษณะที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และการทำกิจกรรม เช่น มีบรรยากาศเป็นส่วนตัว ห้องประชุมไม่คับแคบเกินไป มีกระดาน/ผนังที่ใช้ติดแผ่นพลิก

6. ประสานงานกับผู้จัดการเรื่อง วัสดุอุปกรณ์ เครื่องเขียนที่จำเป็น

7. เตรียมงานและนัดหมายทีมวิทยากรประชุมเพื่อทบทวนบทบาทหน้าที่ เป้าหมายและจุดประสงค์ ลำดับการเรียนรู้ รวมทั้งการเตรียมการล่วงหน้า เช่น ใบงาน เกม

8. หน้าที่สำคัญ คือ กระตุ้นให้สมาชิกทุกคนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน สะท้อน/ทบทวน/เชื่อมโยง สรุปประเด็นให้ตรงกับความหมายที่แท้จริงของสมาชิกในกลุ่ม ใช้ศิลปะในการตัดการอภิปรายที่ขัดแย้งเกินความจำเป็น/นอกประเด็น /อาจกระทบต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งในทางเสียหาย

9. สร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง มีความสนุกสนานในการแสดงความคิดเห็น กระตุ้นให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกที่เข้าประชุม

10. สร้างความชัดเจนในข้อความของสมาชิกบางคนที่เขียนหรือพูดแล้วไม่สื่อความหมายตามประเด็น ต้องซักถาม ให้เขียนหรืออธิบายเพิ่มเติม

11. ต้องสามารถยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนกำหนดเวลาและกระบวนการได้ตามความจำเป็น ซึ่งจะทำให้กระบวนการราบรื่น ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่

12. ไม่มีหน้าที่บอกหรือสอนว่า ชุมชนมีปัญหาอะไร จะแก้ไขอย่างไร อนาคตควรเป็นอย่างไร แต่มีหน้าที่ในการกระตุ้น อธิบาย แม้กระทั่งการยกตัวอย่างเพื่อให้สมาชิกมองเห็นภาพหรือได้ข้อมูลประกอบการทำกิจกรรมได้ และยังมีหน้าที่ช่วยสรุปใจความ กรณีสมาชิกกลุ่มมีปัญหาที่บอกได้แต่สรุปเป็นใจความที่เหมาะสมไม่ได้

13. ต้องคำนึงเสมอว่า กระบวนการประชุมปฏิบัติการ/การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการลงมือกระทำเพื่ออนาคตที่ดีกว่า การมีกิจกรรมลงมือทำต่อเนื่องจากการประชุมต่างหากที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างแท้จริง

14. ประสานงานให้สมาชิกกลุ่มสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ทักษะ ทรัพยากรที่จำเป็น เพื่อให้กลุ่มสามารถวิเคราะห์ ตัดสินใจและปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

โดยสรุปแล้ว PAR เป็นวิธีวิทยาวิจัยที่กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหา โดยศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์หาทางเลือก ตัดสินใจ และดำเนินการแก้ไขปัญหาตามที่เลือกไว้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือเสริมพลัง(Empower) ทีมวิจัยผ่านการออกแบบกระบวนการวิจัย ที่เป็นแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง เพราะใช้หลักการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งทีมวิจัยร่วมสามารถที่จะนำกระบวนการและวิธีการต่างๆ ไปใช้ได้ในการทำงานของกลุ่ม รวมถึงการปฏิบัติงานหรือการวางแผนงานของผู้วิจัยเอง

บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลในการพัฒนาการเกษตร

องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่นซึ่งได้พัฒนาจากสภาพชุมชนชนบทเป็นชุมชนกึ่งเมือง แต่ยังไม่ถึงขั้นที่จะยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาล ได้รับการจัดตั้งโดย พ.ร.บ. สถาปนาและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ในปีพ.ศ. 2542 รัฐบาลได้มีการเสนอขอปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2542 เพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ในประเด็นต่างๆ ทั้งโครงสร้างที่มาของสมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบล อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น ปัจจุบันมีจำนวนอบต.รวมทั้งสิ้น 6,745 แห่ง โดยองค์การบริหารส่วนตำบลเกิดจากสภาตำบลใดที่มีรายได้เข้าเกณฑ์ตามที่กฎหมายกำหนดไว้ตามมาตรา 40 กล่าวคือ มีรายได้รวมเงินอุดหนุนในปีงบประมาณที่ล่วงมาติดต่อกัน 3 ปี เฉลี่ยไม่ต่ำกว่าปีละ 150,00 บาท ก็จะต้องยกฐานะสภาตำบลนั้นขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล มีฐานะเป็นนิติบุคคลและเป็นราชการบริหารส่วนท้องถิ่นระดับล่าง อบต.มีอำนาจหน้าที่ในการพัฒนาตำบลทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ขอบเขตในการปฏิบัติหน้าที่ของ อบต.มีอำนาจในการออกข้อบังคับตำบลเพื่อใช้บังคับในตำบลได้เท่าที่ไม่ขัดต่อกฎหมายหรืออำนาจหน้าที่ของ อบต.

ในปัจจุบันได้มีการปรับปรุงระบบราชการเพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาในแนวคิดการพึ่งตนเองของชุมชน โดยมีการถ่ายโอนอำนาจสู่ท้องถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะการให้อำนาจขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยอบต. มีสิทธิ์เทียบเท่าราชการส่วนท้องถิ่นทุกประการ ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจหน้าที่ที่ต้องทำในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ตามมาตรา 67 (กรมการปกครอง, 2542) ที่อยู่ในขอบข่ายการส่งเสริมอาชีพเกษตร เช่น

- 1) คุ้มครอง ดูแลการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 2) บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

และภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย องค์การบริหารส่วนตำบลอาจจัดทำกิจการในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ตามมาตรา 68 ที่อยู่ในขอบข่ายการส่งเสริมอาชีพเกษตรกร เช่น

- 1) ให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตร
- 2) ให้มีและส่งเสริมกลุ่มเกษตรกร และกิจการสหกรณ์
- 3) บำรุงและส่งเสริมการประกอบอาชีพ

จึงเห็นได้ว่าอำนาจหน้าที่ของ อบต. ตามกฎหมายมาตรา 67 และ 68 อบต. มีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนงานด้านการเกษตรได้อย่างเต็มที่ ตลอดจนการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มงานด้านอาชีพ สร้างรายได้ ลดรายจ่าย ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ด้วยการพัฒนาการเกษตร ภายใต้ศักยภาพและข้อจำกัดที่ชุมชนมีอยู่

นอกจากนี้ เพีย (2542) ได้สรุปไว้ว่า การพัฒนาการเกษตรและการส่งเสริมอาชีพเกษตรกร นับว่ามีความสำคัญต่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนซึ่งจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจประเทศด้วย ภายใต้หลักการการดำเนินการเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ ดังนี้

1. การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น โดยเฉพาะการให้อำนาจหน้าที่ อบต. ในการพัฒนาตำบล ซึ่งเป็นการให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการดำเนินการแก้ไขปัญหาและรับผิดชอบต่อการแก้ปัญหาของตนเอง เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาครอบคลุมกับกลุ่มคนทุกกลุ่มในระดับตำบลมากขึ้น ตลอดจนการเรียนรู้การแก้ไขปัญหาในระดับเครือข่ายตำบล

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้ประชาชนหรือกลุ่มคนทุกกลุ่ม มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศทุกขั้นตอน ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมติดตามประเมินผล

3. ความเสมอภาคและความเท่าเทียม เพื่อกระจายการพัฒนาสู่ภาคการเกษตรเป็นพื้นฐานของความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและการพึ่งตนเองของประเทศ

4. การรวมกลุ่มเกษตรกรและเครือข่ายเกษตรกร เพื่อรวมพลังความคิดสติปัญญาและความร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหา และการสร้างอำนาจต่อรองเพื่อจัดการเอาัดเอาเปรียบของสังคมภายนอก

5. การพัฒนาธุรกิจชุมชนและการพัฒนากองทุนชุมชน เพื่อระดมทุนชุมชน ทั้งทุนโภคทรัพย์ ทุนแรงงาน และทุนเงินตรา ในการผลิตอาหารและพัฒนาอาชีพเพื่อสร้างรายได้ที่สอดคล้องกับพื้นฐานชุมชนศักยภาพและความต้องการของชุมชน

6. การเกษตรที่เน้นการพึ่งตนเอง เช่น เกษตรยั่งยืน เกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อลดการพึ่งพิงปัจจัยภายนอก โดยเน้นความพอเพียงในการบริโภคภายในครัวเรือนเป็นหลัก เหลือจึงขาย

7. การฟื้นฟูองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมชุมชน เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงในสังคมปัจจุบัน

8. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรพื้นดิน แหล่งน้ำ และป่าไม้ ทั้งในแง่ของการป้องกันการเผ่าร้าง การวางมาตรการควบคุมดูแลและตรวจสอบ และการอนุรักษ์ฟื้นฟู เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น องค์การบริหารส่วนตำบลมีบทบาทในการดูแลประชาชนในพื้นที่อย่างใกล้ชิด มีบทบาทและอำนาจหน้าที่ในด้านการส่งเสริมการเกษตรที่ได้รับระบุในเรื่อง ให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภคและการเกษตร ให้มีและส่งเสริมกลุ่มเกษตรกร กิจการสหกรณ์ และบำรุงและส่งเสริมการประกอบอาชีพ ทำให้มีความสนใจถึงบทบาทและการดำเนินงานในการสนับสนุนกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลป่าสัก

บทบาทของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบล

ประวัติความเป็นมาศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลป่าสัก จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2535 - ปัจจุบัน โดยสำนักงานศูนย์บริการฯ ใช้พื้นที่ของอาคารกลุ่มเกษตรกรทำนาป่าสัก เป็นพื้นที่ตั้งและที่ทำการของศูนย์ โดยมีวัตถุประสงค์การจัดตั้งศูนย์บริการฯ เพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลการเกษตรของชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลป่าสัก และยังเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดเทคโนโลยีความรู้ทางการเกษตรแก่เกษตรกร ซึ่งภายใต้ศูนย์บริการฯ ยังมีจุดสาธิตการเรียนรู้ในชุมชน โดยมีวิทยากรเกษตรกรเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ และมีการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างเกษตรกรด้วยกัน ตลอดจนเป็นศูนย์กลางในการบริการแก่เกษตรกรในตำบลป่าสัก เกษตรกรสามารถขอรับบริการทางการเกษตรด้านต่างๆ ทั้งนี้ยังเป็นเวทีชาวบ้านเพื่อการวางแผนในการพัฒนาการเกษตรของตนเองและของชุมชน

1. วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งศูนย์ถ่ายทอด ฯ

1. ปรับเปลี่ยนกระบวนการ ในการพัฒนาการเกษตรที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันเกษตรกรและชุมชน มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนด้วยตนเอง และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในลักษณะบูรณาการ
2. ปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานของส่วนราชการ ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ใน

ระดับท้องถิ่น เป็นลักษณะบูรณาการ ให้เกิดการบริการเกษตรกรที่จุดเดียว (One Stop Service) โดยผ่านศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

3. เพิ่มศักยภาพของชุมชน ในการวางแผนและพัฒนาตนเองในด้านการพัฒนาการเกษตร เสนอแนะให้มีการใช้ประโยชน์จากงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาการเกษตร รวมทั้งส่งเสริมการออมและระดมทุนของชุมชน เพื่อการลงทุนทางธุรกิจ

2. องค์ประกอบของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร

1. ที่ทำการศูนย์ จัดตั้งขึ้นเป็นเพียงศูนย์กลางของชุมชน มิใช่จัดตั้งหน่วยงานขึ้นใหม่ จึงใช้อาคารสถานที่ที่มีอยู่แล้วในชุมชน ปกติจะขอใช้สถานที่ของ อบต.เป็นหลัก ซึ่งจะเป็นที่รวบรวมนำเสนอและบริการข้อมูลตลอดจนใช้เป็นที่พัก จัดเวทีชาวบ้าน ฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น

2. คณะกรรมการบริหารศูนย์ ประกอบด้วยตัวแทนชุมชนตัวแทนกลุ่มจากสาขาอาชีพต่างๆ ตัวแทน อบต. และตัวแทนหมู่บ้าน โดยมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่รับผิดชอบตำบล ทำหน้าที่เป็นเลขานุการความสำคัญของคณะกรรมการบริหารศูนย์ก็คือ การร่วมกับเกษตรกรในชุมชนเพื่อจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล และบริหารจัดการทรัพยากรด้านการเกษตรงบประมาณและโครงการต่างๆ

3. แผนพัฒนาการเกษตรของตำบลซึ่งเกิดจากชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาให้ครอบคลุมทั้งด้านกายภาพ เช่น ดิน แหล่งน้ำ ป่าชุมชน และด้านการเกษตร เช่น การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การประมงและด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้ทราบว่าการกิจกรรมหลักของตำบลคืออะไร จะปรับปรุงส่วนไหน จะถ่ายทอดความรู้เรื่องอะไร และจะลงทุนทางธุรกิจชุมชนอย่างไร

4. จุดถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือจุดสาธิตการเกษตร ทั้งด้านพืช ประมง ปศุสัตว์ เกษตรผสมผสาน และอื่น ๆ โดยพิจารณาคัดเลือกจากฟาร์มของเกษตรกรที่ดำเนินการจนประสบความสำเร็จในอาชีพ สามารถเป็นตัวอย่างในการเรียนรู้และนำไปปฏิบัติของเกษตรกรในตำบล โดยมีวิทยากรเกษตรกรซึ่งเป็นเจ้าของจุดสาธิตการเกษตรทำหน้าที่เป็นวิทยากรเกษตรกรในการถ่ายทอดความรู้

ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรถูกคาดหวังให้เป็นศูนย์กลางในเรื่อง ดังนี้

1. ศูนย์ข้อมูลการเกษตรของชุมชน ได้แก่ ข้อมูลทางกายภาพข้อมูลการเกษตร ข้อมูลเศรษฐกิจและสังคม และอื่น ๆ

2. ศูนย์กลางในการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร

- มีจุดสาธิตในการศึกษาเรียนรู้ของชุมชน

- มีวิทยากรเกษตรกรเป็นผู้ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างเกษตรกรด้วยกัน
- มีส่วนราชการต่าง ๆ เข้าไปถ่ายทอดความรู้

3. ศูนย์บริการเกษตรกร

- เกษตรกรขอรับการบริการจากรัฐผ่านศูนย์ ฯ

4. เวทีชาวบ้านเพื่อการวางแผนพัฒนา

- สร้างเวทีชาวบ้านให้เกิดการวิเคราะห์ปัญหาและหาศักยภาพของชุมชน
- นำเสนอแผนขอรับการสนับสนุนจากองค์กรท้องถิ่นส่วนราชการ ฯล

5. เวทีบูรณาการของส่วนราชการในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

- บูรณาการ แผนงาน โครงการในตำบล
- ส่วนราชการต่าง ๆ มาปฏิบัติงานร่วมกันตามแผน

3. บทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบศูนย์

1. การถ่ายทอดเทคโนโลยี

1.1 การจัดทำแผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล จากความต้องการของชุมชนรวมทั้งการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการถ่ายทอดเทคโนโลยี

1.2 ดำเนินการถ่ายทอดเทคโนโลยีโดยเตรียมการก่อนการถ่ายทอดเทคโนโลยี ได้แก่

- การจัดทำหลักสูตร การคัดเลือกเกษตรกร จัดทำกำหนดการจัดเตรียมสถานที่และเอกสาร จัดหางบประมาณ และจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์

- การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรประสานงานและอำนวยความสะดวก รวมทั้งการสร้างบรรยากาศและสร้างสัมพันธภาพที่ดีในระหว่างการถ่ายทอดเทคโนโลยี

- การประเมินผลการเรียนรู้ ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ที่เกษตรกรได้รับจากการถ่ายทอดเทคโนโลยี เพื่อนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพของเกษตรกร

1.3 รายงานผลที่เกิดขึ้นจากการถ่ายทอดเทคโนโลยีโดยการประมวลสรุปผลการเรียนรู้และความพึงพอใจของเกษตรกร ตลอดจนกิจกรรมหรือวิสาหกิจที่เกิดจากการถ่ายทอดเสนอต่อคณะกรรมการบริหารศูนย์ สำนักงานเกษตรอำเภอ และสำนักงานเกษตรจังหวัด และเมื่อสิ้นปีงบประมาณ จัดทำรายงานผลการถ่ายทอดเทคโนโลยีในภาพรวมของศูนย์บริการ

1.4 จัดทำทะเบียนประวัติ โดยการรวบรวมข้อมูลรายละเอียดของเกษตรกรผู้ผ่านการถ่ายทอดเทคโนโลยีในแต่ละเรื่อง จัดแยกออกเป็นหมวดหมู่ตามสาขาอาชีพ รวมทั้งการรวบรวมข้อมูลของวิทยากรที่ถ่ายทอดความรู้ จัดแยกเป็นวิทยากรจากหน่วยงานราชการ และ

วิทยากรเกษตรกร

2. การจัดทำข้อมูลพื้นฐานการเกษตร

- ข้อมูลพื้นฐานประจำตำบลโดยการรวบรวมข้อมูลประจำตำบล ที่มีทั้งหมดมาปรับปรุง จัดทำในรูปแบบต่างๆที่เข้าใจง่าย เช่น รูปแผนที่ ตาราง รูปภาพแล้วนำเสนอในเวทีชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการปรับปรุงแก้ไขให้เป็นปัจจุบัน และจัดทำเป็นเอกสารข้อมูลหลักของตำบล เพื่อประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาการเกษตรประจำตำบลและการปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ

- ข้อมูลภาวะการผลิตพืช ประมง ปศุสัตว์ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม และผ่านการวิเคราะห์ของคณะกรรมการบริหารศูนย์ ซึ่งควรจะต้องมีการจัดทำข้อมูลให้เป็นปัจจุบันทุกๆ 2 เดือน

- ข้อมูลทะเบียนเกษตรกร ดำเนินการจัดทำทะเบียนเกษตรกรให้ครบทุกครัวเรือน รวมทั้งการปรับปรุงและตรวจสอบข้อมูลให้ถูกต้องและเป็นปัจจุบันเก็บรวบรวมไว้ที่ศูนย์ถ่ายทอด

3. การพยากรณ์และการเตือนภัย

3.1 การพยากรณ์ ดำเนินการสำรวจข้อมูลตามแบบรายงานการคาดคะเนผลผลิตไม้ผล จำนวน 8 ชนิด ได้แก่ ลิ้นจี่ ลำไย กาแฟ เงาะ มังคุด ทุเรียน มะม่วง และมะนาว โดยการสำรวจและรายงาน 3 ช่วง คือ ช่วงติดดอก ช่วงติดผลอ่อน และช่วงให้ผลผลิต แล้วส่งให้อำเภอ และนำผลการคาดคะเนผลผลิตที่ได้รับจากจังหวัด อำเภอแจ้งให้เกษตรกรทราบ

3.2 การเตือนภัยธรรมชาติ ภัยศัตรูพืช ภัยเศรษฐกิจดำเนินการดังนี้

- เมื่อได้รับข้อมูลการเตือนภัยจากส่วนกลางผ่านจังหวัด อำเภอ แจ้งให้เกษตรกรทราบก่อนเกิดเหตุการณ์ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง ศัตรูพืชระบาด ราคาผลผลิตตกต่ำ เป็นต้น

- เมื่อพบเหตุผิดปกติ หรือภัยเริ่มต้น เช่น น้ำท่วมฉับพลัน คลองชลประทานชำรุด เกิดโรคระบาดพืช สัตว์ ประมง ปริมาณผลผลิตมากเกินกว่าที่คาดคะเนไว้หลายเท่า การชุมนุมเรียกร้องของเกษตรกร เป็นต้น ให้แจ้งด่วน ไปยังอำเภอ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

- การรายงานภัย เช่น เมื่อเกิดภัยธรรมชาติ ภัยศัตรูพืชหรือภัยเศรษฐกิจ ให้รีบรายงานความเสียหายไปยังอำเภอ ภายใน 24 ชั่วโมง ให้มีการกลับกรองรายงานโดยรอบคอบ ตามระเบียบของทางราชการ โดยระดับตำบลต้องผ่านคณะกรรมการบริหารศูนย์ถ่ายทอด ฯ

4. ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากศูนย์บริหารและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

1. มีศูนย์กลางในการให้บริการของหน่วยงานต่าง ๆ แก่เกษตรกร เช่น การบริการตรวจวิเคราะห์ดิน การบริการตรวจสอบสารพิษตกค้างในพืชผล การตอนสัตว์ ผสมเทียม เป็นต้น

2. ได้รับการบริการข้อมูลข่าวสาร ด้านการเกษตรที่เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ รวมทั้งการพยากรณ์ การเตือนภัยธรรมชาติ ภัยศัตรูพืช และภัยเศรษฐกิจ
 3. เป็นแหล่งให้ความรู้และเทคโนโลยีที่ถูกต้องเหมาะสมแก่ชุมชน
 4. ได้รับการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีในการทำการเกษตรในรูปแบบต่างๆ ทั้งด้านพืช ปศุสัตว์ ประมง พัฒนาที่ดิน และอื่น ๆ
 5. เป็นศูนย์รวมและเป็นสถานที่ประชุม พบปะแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ของเกษตรกรในชุมชน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาชุมชน กำหนดทิศทางพัฒนาและแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม
 6. เป็นจุดที่รวบรวม หรือแสดงผลผลิตภัณฑ์ของตำบล เพื่อจัดให้มีการจำหน่ายผลผลิต หรือซื้อขายโดยตรง
 7. เป็นสถานที่ติดต่อยื่นคำร้อง คำขอรับบริการของเกษตรกรที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรทั้งด้านพืช สัตว์ ประมง และอื่น ๆ เพื่อเสนอให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ
- ศูนย์ถ่ายทอด ฯ มีหน้าที่เป็นศูนย์รวมทางด้านการเกษตร ทั้งด้านการรวมกลุ่มและการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทางด้านการเกษตร ถ้าหากมีการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้วจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรอย่างมาก แต่ว่าทางศูนย์ถ่ายทอด ฯ ไม่มีงบประมาณจากส่วนกลางมาช่วยในการพัฒนา เนื่องจากว่าทางส่วนกลางไม่ให้ความสำคัญต่ออาคารสิ่งก่อสร้าง แต่จะให้ความสำคัญของชุมชนเป็นหลัก ดังนั้นในส่วนของงบประมาณในการดำเนินงานต่าง ๆ จึงต้องขอความช่วยเหลือจากส่วนท้องถิ่น ซึ่งก็คือทางองค์การบริหารส่วนตำบล

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. วิธีการผลิตและการปรับตัวภายใต้การเปลี่ยนแปลง

กังสดาล (2544) ทำการศึกษาเรื่อง พลวัตชุมชนบ้านเปรี๊น ภายใต้แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชุมชนเริ่มจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่ผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ต่อมามีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและรูปแบบ การผลิตเพื่อขายโดยการปลูกพืชเศรษฐกิจ ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน ต่อมาสมาชิกได้พยายามปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตตามแนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้รูปแบบการผลิตแบบเกษตรทางเลือกเข้ามาปฏิบัติ การบริโภคที่มีความเรียบง่ายคำนึงถึงสุขภาพและสิ่งแวดล้อม มีความเอื้อเฟื้อ เพื่อแผ้วช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ส่วนปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน คือ ผู้นำกลุ่ม และองค์กร กระบวนการเรียนรู้ ค่านิยม การดำเนินชีวิตด้านสังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติ และการดำเนินชีวิตเศรษฐกิจและภาวะหนี้สิน

ฉัตรทิพย์ (2537) ได้ศึกษาเศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีตว่าเป็นเศรษฐกิจพอยังชีพผลิตเพื่อกินเพื่อใช้เอง คงอยู่และผลิตซ้ำได้ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องพึ่งพาโลกภายนอก มีความผูกพันภายในสูง ครอบครองที่ดินผ่านการเป็นสมาชิกชุมชน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการผลิตมีความพอเพียงในตนเอง แต่ชุมชนมีเทคโนโลยีในการผลิตต่ำ ต้องพึ่งความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ เพราะเครื่องมือในการผลิตเป็นแบบโบราณ ผลิตได้เพียงพอยังชีพแทบไม่เหลือส่วนเกิน และหากฝนแล้งหรือน้ำท่วมก็ไม่พอกิน

หนึ่งนุช (2544) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตรของชุมชนชนบท จากการผลิตเพื่อยังชีพสู่การผลิตเพื่อขาย และอิทธิพลของระบบความเชื่อ และความสัมพันธ์ของชุมชนชนบทที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตร พบว่าการผลิตทางการเกษตรของบ้านห้วยไม้หอก แต่เดิมมีลักษณะเป็นแบบยังชีพ คือทำการเกษตรสำหรับบริโภคในครัวเรือน ปัจจุบันบ้านห้วยไม้หอกไม่ได้ผลิตเพื่อบริโภคเพียงอย่างเดียว แต่มีการผลิตเพื่อจำหน่าย เป็นเงินรายได้ครอบครัว โดยเฉพาะการทำการผลิตพืชเชิงเดี่ยว ได้แก่ มะเขือเทศซึ่งต้องผ่านนายทุน ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิต ได้แก่ คนในชุมชนซึ่งมีโอกาสได้ติดต่อกับชุมชนภายนอกมาก่อนและติดต่อนายทุนนำเอามะเขือเทศมาปลูกในหมู่บ้านการสนับสนุนของนายทุนในด้านปัจจัยการผลิต ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และการรับซื้อผลผลิต ปัจจัยของผู้ผลิตเอง ได้แก่ การมีเงินทุนที่จ้างแรงงาน การมีที่ดินและการมีเหมืองฝายในชุมชน ทำให้มีน้ำเพียงพอในการเพาะปลูกการปลูกพืชเพื่อจำหน่ายมีผลต่อความเชื่อและความสัมพันธ์กับชุมชนในลักษณะที่ลดลง การผลิตแบบใหม่เป็นขั้นตอนการผลิตมากกว่าจึงไม่ต้องทำพิธีเลี้ยงเจ้าที่ การผลิตแบบใหม่ต้องดูแลอย่างดีทุกขั้นตอน มิฉะนั้นจะได้ผลผลิตไม่ดีและไม่ได้มาตรฐาน ซึ่งจะทำให้ได้ราคาไม่ดี ผู้ผลิตจึงต้องดูแลเอาใจใส่อย่างมาก

2. กระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วม

ปาริชาติ และคณะ (2542) อ้างถึงคณะกรรมการสตรี โครงการพัฒนาศึกษาเพื่อชุมชน ซึ่งเห็นได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ทั้งในการพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง หรือเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน หรือสภาพความเป็นอยู่ กิจกรรมที่ดำเนินอยู่นั้น เป็นไปเพื่อตอบสนองต่อการแก้ปัญหาและสอดคล้องกับแบบแผนการผลิตของชุมชน จึงเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดพลวัตของการเรียนรู้ เมื่อได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางมาแล้ว สมาชิกนำกลับไปลงมือปฏิบัติแล้วกลับมาทบทวน วิเคราะห์ร่วมกันเพื่อสรุปบทเรียน และหาแนวทางการแก้ไขต่อไปอีก กระบวนการที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ นี้ เท่ากับ

เป็นการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่ม และผลพวงจากการเรียนรู้จากปัญหาจริงดังกล่าว ยังช่วยแก้ไขและพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรม

มัลลิกา (2546) ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในเขตจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา พบว่า (1) กิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วมมี 6 กิจกรรมได้แก่ การฝึกอบรม การดูงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การประชุมสัมมนา การทำแปลงสาธิต และการเผยแพร่ความรู้ โดยระดับการมีส่วนร่วมอยู่ที่ระดับการมีส่วนร่วมรับรู้ รองลงไปได้แก่ ร่วมรับประโยชน์และร่วมทำ ส่วนการมีส่วนร่วมคิดและร่วมประเมินผลนั้นมีน้อยถึงไม่มีเลย (2) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการมีส่วนร่วม พบว่า ได้แก่ เวลาว่าง ตำแหน่งทางสังคม ศักยภาพส่วนบุคคล ความต้องการบริการจากรัฐ เจตคติ กิจกรรมการเกษตร และทรัพยากรที่มีอยู่ การเปิดรับข่าวสาร ส่วนปัจจัยที่สนับสนุนส่วนการมีส่วนร่วม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือหน่วยงาน ผู้นำชุมชนและเครือข่ายกลุ่มอาชีพ (3) แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วม ต้องส่งเสริมปัจจัยที่เกี่ยวข้องและพัฒนาวิธีการจัดการเรียนรู้ให้เกษตรกรมีส่วนร่วมปฏิบัติจริง สอดคล้องกับความต้องการและเงื่อนไขสภาพแวดล้อมของเกษตรกร เน้นเนื้อหาการพึ่งตนเองและการจัดการทรัพยากร

3. ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการ

วิทยา (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ปัจจัยหลักที่สำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ ปัจจัยที่เกี่ยวกับกระบวนการดำเนินการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน ปัจจัยเกี่ยวกับความเป็นผู้นำ ปัจจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ปัจจัยที่เกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก ปัจจัยเกี่ยวกับตัวสมาชิก ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ และปัจจัยที่เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร

ประธินพร (2544) ได้ประเมินผลความสำเร็จของโครงการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองแบบพอเพียงตามแนวพระราชดำริใน โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ ในอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี สรุปผลได้ว่าโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่มีความสำเร็จ โดยหลังจากเข้าร่วมโครงการ เกษตรกรจะได้รับการช่วยเหลือจากรัฐโดยการขุดสระน้ำ ช่วยเหลือด้านพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์และสนับสนุนเงินทุน 5,000 บาท โดยจัดสรรที่ดินของตนเองออกเป็น 4 ส่วนตามหลักการของเกษตรทฤษฎีใหม่ ในการเข้าร่วมโครงการเกษตรกรจะเพาะปลูกพืชที่หลากหลายซึ่งมีทั้งพืชสวนครัว พืชผัก สวนผลไม้ เลี้ยงไก่และปลา ทำให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรดีขึ้น โดยอธิบายความสำเร็จได้ดังนี้

1. สามารถทำให้เกษตรกรนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานร่วมกับภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่ได้รับการฝึกอบรมจากโครงการมาร่วมใช้ได้ ที่สำคัญพบว่ามีการแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาการผลิตระหว่างเกษตรกรด้วยกันและการเพิ่มทักษะในการผลิตโดยอาศัยองค์ความรู้จากสถาบันราชภัฏ

2. ด้านเศรษฐกิจ จากความหลากหลายของชนิดพืชที่เกษตรกรปลูกเลี้ยงสัตว์ ทำให้เกษตรกรมีรายได้ประจำเป็นรายวันจากการจำหน่ายพืชสวนครัวเฉลี่ยวันละ 300-500 บาท ต่อวัน และมีรายได้หลักจากการจำหน่ายผลไม้และสัตว์เลี้ยง ซึ่งจะมีปีละ 1-2 ครั้ง อีกทั้งยังทำให้ต้นทุนในการครองชีพของเกษตรกรต่ำลงเนื่องจากภาระค่าใช้จ่ายด้านอาหารลดลง

3. ด้านทรัพยากร พบว่ามีการเกื้อหนุนกันระหว่างทรัพยากรพัฒนา (วงนอก) สามารถนำมาใช้ผลิตทรัพยากรท้องถิ่น (วงใน) ทำให้เกิดการผลิตตลอดปี และได้ผลผลิตสูงขึ้น

4. ด้านจิตใจ พบว่าเกิดความรักใคร่กลมเกลียว ช่วยเหลือกันมากขึ้นในชุมชน เกิดจิตใจที่มุ่งพัฒนาทั้งความรู้ของตนเอง และพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น

5. ด้านสังคม พบว่าไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดว่าความสำเร็จด้านสังคมที่ชุมชนมี เช่น การเผยแพร่ชื่อเสียงความสำเร็จของชุมชน เกิดจากโครงการฯ ทั้งหมด เนื่องจากเกษตรกรในแต่ละตำบลที่เข้าร่วมโครงการจะมีเพียง 3 ท่านเท่านั้น กอปรกับการต้องอาศัยปัจจัยอื่นๆ อีกมาก แต่ก็มีแนวโน้มว่าสังคมของชุมชนดีขึ้น เนื่องจากการที่เรียนแบบพฤติกรรมที่ดีของผู้เข้าร่วมโครงการฯ จากประชาชนทั่วไป

จากรายงานการสัมมนาวิชาการประจำปี 2542 ในประเด็น ทฤษฎีใหม่ : มุมมองทางเศรษฐศาสตร์ อนุพงศ์ (2542) ได้นำเสนอในประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้ “ทฤษฎีใหม่” ประสบผลสำเร็จในเชิงปฏิบัติ ว่ามาจาก 5 ปัจจัยดังนี้

1. การคัดเลือกเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย ควรพิจารณาตามความจำเป็นและความพร้อมของเกษตรกรเอง โดยดูที่ความขยันหมั่นเพียร มีที่ดินเป็นของตนเอง มีทุนในการดำเนินงานบ้างพอสมควร

2. เกษตรกรมีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ มีความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพการเกษตรพอสมควร เต็มใจและพร้อมรับวิทยาการใหม่ๆ หากมีความสามารถในการถ่ายทอดวิธีการดำเนินงานให้กับผู้อื่นด้วยแล้ว ยังเป็นการดีที่จะช่วยให้เกษตรกรทฤษฎีใหม่ ขยายผลได้ตามวัตถุประสงค์ ทั้งด้านความเหมาะสมและระยะเวลาที่วางแผนไว้

3. ทฤษฎีใหม่ต้องอาศัยความร่วมมือกัน การประสานงานทั้งภาครัฐ เอกชน และเกษตรกรเองในด้านต่างๆ เช่น งบประมาณ การดำเนินงานตามขั้นตอนและการตลาดอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

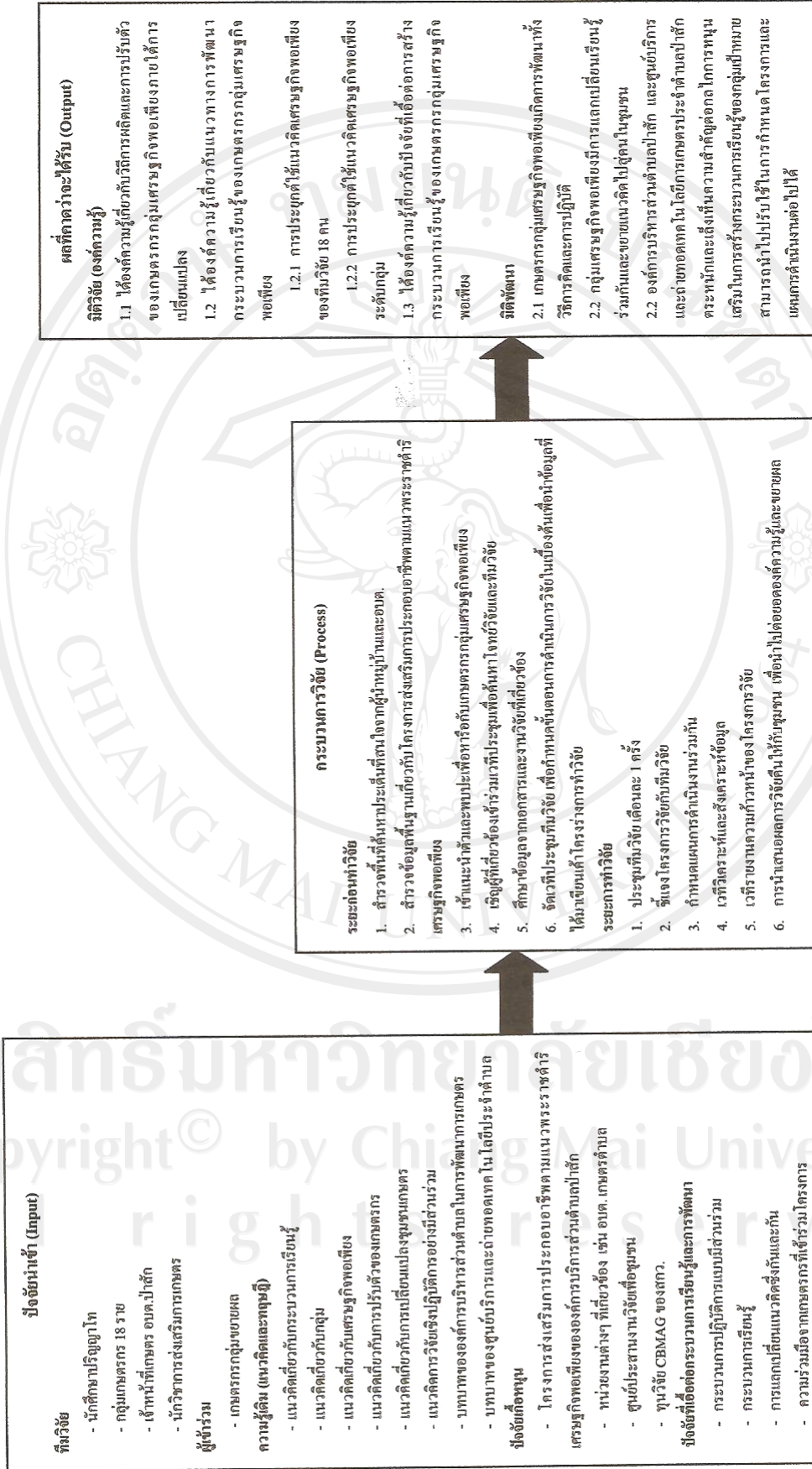
4. การจัดสรรพื้นที่ ควรพิจารณาถึงสิ่งแวดล้อมและปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาวะอากาศ และภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่

5. การดำเนินงานอาศัยกระบวนการกลุ่ม สนับสนุนให้ประชาชนรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมร่วมกันและก่อให้เกิดความสามัคคีภายในกลุ่มก่อน แล้วจึงขยายออกไปนอกกลุ่มในภายหลัง

4. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นเศรษฐกิจพอเพียง

มณฑิธร และคณะ (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า แนวทางสำคัญต้องทำความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยหันมาทบทวนประสบการณ์และสิ่งดีของชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านได้สัมผัสในความสำเร็จ แม้ว่าจะเป็นสิ่งเล็กน้อยก็ตาม แต่เป็นการทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าถึงเหตุและอธิบายผล เพื่อนำไปสู่การประมาณตนและการสร้างภูมิคุ้มกันจากประสบการณ์และบทเรียนที่ผ่านมา รวมถึงการกำหนดแผนบูรณาการในการพัฒนาบ้านป่าสักงามอย่างมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ทั้งองค์กรชาวบ้าน กองทุนต่างๆ หน่วยงานในพื้นที่อาทิ อบต. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ หน่วยงานทหาร เป็นต้น ภายใต้ทุนทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ที่มีอยู่ในพื้นที่

จากการศึกษารวบรวมแนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมให้เจ้าของปัญหาได้ลงมือแก้ไขปัญหาดด้วยตัวเอง โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ที่เป็นประสบการณ์หรือสถานการณ์ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ผนวกกับการเรียนรู้ภายนอก แล้วลงมือปฏิบัติตามด้วยกระบวนการกลุ่มซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง พร้อมกันนี้เกษตรกรต้องมีความรู้ความเข้าใจในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างดี เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้การเปลี่ยนแปลงตามสภาวะการณ์ของโลกปัจจุบัน ซึ่งโครงการวิจัย “แนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน” ได้อาศัยแนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาอธิบายความและออกแบบกรอบแนวคิดการวิจัยดังแผนภูมิที่ 1

ป้อนเข้า (Input)

- ทีมวิจัย
 - นักศึกษาปริญญาโท
 - กลุ่มเกษตรกร 18 ราย
 - เจ้าหน้าที่เกษตร อบต.ป่าสัก
 - นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร
- ผู้เข้าร่วม
 - เกษตรกรกลุ่มชายผล
- ความรู้เดิม (แนวคิดและทฤษฎี)
 - แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้
 - แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม
 - แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง
 - แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวของเกษตรกร
 - แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตร
 - แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติกรอย่างมีส่วนร่วม
 - บทบาทขององค์กรบริหารส่วนตำบลในการพัฒนาการเกษตร
 - บทบาทของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบล
- ปัจจัยที่เอื้อหนุน
 - โครงการส่งเสริมการประกอบอาชีพตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงขององค์การบริหารส่วนตำบลป่าสัก
 - หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น อบต. เกษตรตำบล
 - ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อชุมชน
 - ทุนวิจัย CBMAG ของศกว.
- ปัจจัยที่เอื้อต่อการระดมการเรียนรู้และการพัฒนา
 - กระบวนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - กระบวนการเรียนรู้
 - การแลกเปลี่ยนแนวคิดซึ่งกันและกัน
 - ความร่วมมือจากเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ

กระบวนการวิจัย (Process)

- สำรวจพื้นที่ต้นแบบประเด็นที่สนใจจากผู้นำหมู่บ้านและอบต.
- สำรวจข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับโครงการส่งเสริมการประกอบอาชีพตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง
- ชี้แนะนำตัวและพบปะเพื่อหารือกับเกษตรกรกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง
- เชิญผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมเวทีประชุมเพื่อค้นหาโจทย์วิจัยและทีมวิจัย
- ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- จัดเวทีประชุมทีมวิจัย เพื่อกำหนดขั้นตอนงานด้านนิเวศวิทยาในเบื้องต้นเพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเขียนเค้าโครงการทำการวิจัย

ระยะการทำการวิจัย

- ประชุมทีมวิจัย เดือนละ 1 ครั้ง
- ชี้แจงโครงการวิจัยกับทีมวิจัย
- กำหนดแผนการดำเนินงานร่วมกัน
- เวทีวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล
- เวทีรายงานความก้าวหน้าของโครงการวิจัย
- การนำเสนอผลการวิจัยต้นให้กับชุมชน เพื่อนำไปต่อยอดองค์ความรู้และขยายผล

ผลที่คาดว่าจะได้รับ (Output)

มิติด้านความรู้

- 1.1 ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีการผลิตและการปรับตัวของเกษตรกรกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลง
- 1.2 ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง
 - 1.2.1 การประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของทีมนักวิจัย 18 คน
 - 1.2.2 การประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงระดับกลุ่ม
- 1.3 ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยที่เอื้อต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง

มิติพัฒนา

- 2.1 เกษตรกรกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกิดการพัฒนางานทั้งวิธีการคิดและการปฏิบัติ
- 2.2 กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันและขยายแนวคิดไปสู่คนในชุมชน
- 2.3 องค์การบริหารส่วนตำบลป่าสัก และศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลป่าสักตระหนักและเล็งเห็นความสำคัญต่อกองโครงการทุนเสริมในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายสามารถนำไปปรับใช้ในการกำหนดโครงการและแผนการดำเนินงานต่อไปได้

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย